

***100 anys de l'escola
graduada d'Alaior
(1910-2010). Illa de
Menorca***

Pere Alzina Seguí
Universitat de les Illes Balears

Educació i Cultura
(2011), 22:
151-187

100 anys de l'escola graduada d'Alaior (1910-2010). Illa de Menorca

100 years of the Alaior Graduate School (1910- 2010) on the island of Menorca

Pere Alzina Seguí*

Resumen

Una importante movilización ciudadana inició uno de los procesos menos conocidos y más relevantes de la historia de la educación de la isla de Menorca: reivindicar una escuela de calidad capaz de dar salida a las crecientes necesidades de una población en el nuevo mundo del comercio y la producción industrial de productos, en nuestro caso el calzado. Se necesitaba una formación más racional, científica y adaptada a la edad de los niños para formar a las nuevas generaciones, y un colectivo de más de 800 obreros y industriales del calzado lucharon para conseguirlo; en primer lugar reivindicando a las instituciones la creación de la escuela graduada; y en segundo lugar, visto el fracaso inicial de ésta, creando y sosteniendo una escuela laica.

Palabras clave: escuela graduada, historia de la isla de Menorca, obrerismo, republicanismo, innovación educativa.

Abstract

A major civic mobilisation launched one of the least well-known and most relevant processes in the history of education on the island of Menorca: the vindication of a high-quality school capable of meeting the growing needs of a population in the new world of trade and the industrial manufacture of products, in our case, footwear. A more rational, scientific education adapted to the children's ages was needed to form new generations; a community of more than 800 footwear workers and operators fought to achieve it. In the first place, they demanded that institutions create a graduate school and in the second place, in view of its initial failure, the creation and maintenance of a lay school.

Key words: graduate school, history of the island of Menorca, labour movement, republicanism, educational innovation.

* Universitat de les Illes Balears

E-mail: pere.alzina@uib.es / palzina@infotelecom.es

Article acceptat per publicar-lo el 19 de novembre de 2010.

Introducció

Fins fa poc temps pensàvem que l'experiència de l'escola laica d'Alaior era una de les poques innovacions rellevants a Alaior, però ara ens hem adonat que no és així. Amb l'anàlisi de la documentació que presentem hem pogut comprovar com l'Escola Graduada de fillets d'Alaior va brillar amb llum pròpia després de molts períodes foscos i incidents rellevants. L'Escola Graduada de fillets d'Alaior va esdevenir un model d'organització i d'innovació just quan l'escola laica no passava pels seus millors moments. Feia poc temps s'havia produït a Alaior una terrible vaga obrera de set setmanes que va rompre definitivament la unitat d'acció dels republicans i anarquistes al municipi, que havien mantingut sòlidament aquesta experiència educativa des de l'any 1906. L'enfrontament polític entre els anarconsindicalistes i els republicans (moderats i esquerrans) va tenir el seu reflex a la vida escolar del municipi, ja que mentre l'escola laica es convertia en el referent i, fins i tot, en el local dels col·lectius anarquistes, l'Escola Graduada era l'exemple de l'escola republicana innovadora promoguda per la II República espanyola, i així ho deixaven palès els republicans alaiorencs cada vegada que podien, en la premsa republicana de l'illa.

Els anys trenta, la societat d'Alaior apareixia fracturada: per una banda, els sectors conservadors, i per l'altra, els republicans centristes i esquerrans, escindit ja el col·lectiu anarcosindicalista, que formava el tercer front, sector revolucionari que no solia participar en els processos electorals. Cada col·lectiu donà suport de manera conscient o inconscient a una determinada escola de la localitat: entorn de l'escola laica s'agrupà el col·lectiu anarcosindicalista; els republicans centristes i esquerrans donaren suport a l'escola pública sota els auspicis de la II República i el seu pla de regeneració a través de l'educació; i els conservadors i monàrquics seguiren agrupats entorn del Col·legi La Salle, anomenat durant el temps de la República Col·legi Barçola, per evitar les referències a la religió catòlica, prohibida per la Constitució republicana.

Així les coses, l'Escola Graduada de fillets visqué l'època més brillant sota la direcció d'un parell de mestres de procedència ideològica diversa però units per la tasca innovadora i per l'empenta de la jove República a les qüestions educatives. Ens referim al mestre Andreu Bosch Anglada, ciutadellenc d'ideologia conservadora però profundament implicat en l'educació, innovador i treballador incansable, i al mestre Llorenç Palliser, mercadalenc que portà a terme una àmplia tasca divulgadora a través dels mitjans de comunicació i assumí diferents responsabilitats durant la Segona República i la Guerra Civil, a part de ser nomenat director de la graduada de fillets.

De la tasca innovadora d'aquests mestres destacarem dues grans realitzacions: la iniciativa de portar endavant un ambiciós i complex projecte de revista escolar escrita, dirigida i confegida pels alumnes de l'Escola Graduada durant gairebé sis anys i cinc cursos escolars, i haver introduït l'estudi del medi més proper i la necessitat d'aprendre a escriure correctament a través de la redacció de textos propers, notícies lligades als seus interessos i motivacions i la petita història de les seves vides, narrades de forma breu, simple però colpidora.

En aquest context, el nostre estudi inclou quatre aspectes fonamentals:

— En primer lloc analitzem la creació i consolidació de l'Escola Graduada d'Alaior com a demostració de la lluita d'uns col·lectius progressistes per una educació pública i de qualitat. Un fet realment transcendent en la vida del municipi, un municipi petit que construí part de la seva modernitat mitjançant una aferrissada lluita per l'educació.

— En segon lloc, analitzem el pensament educatiu republicà de caire moderat i

centrista expressat, entre d'altres, pel mestre Llorenç Palliser, un dels mestres i director de l'Escola Graduada de fillets d'Alaior, i pel mestre Andreu Bosch. Analitzem la pràctica educativa recollida en els diaris personals de preparació de classes; autèntiques joies reflexives per entendre els interessos i les motivacions que guiaven el projecte educatiu.

— En tercer lloc, analitzem i perioditzem, per primera vegada, els períodes de l'Escola Graduada de fillets d'Alaior, sotmesa, com no podria ser d'altra manera, a tots els esdeveniments polítics i socials. Però cent anys és un període prou valuós com per tenir-lo en compte.

— Finalment abordem unes breus conclusions on recapitem la significació i l'abast del nostre estudi: com l'escola esdevé un reflex d'un temps, d'uns fillets i d'una manera d'entendre el món; és a dir, com l'escola forma part de la vida mateixa quan els mestres són conscients i s'atreveixen, encara que sigui amb limitacions, a donar la veu als autèntics protagonistes dels processos d'ensenyament i aprenentatge: els fillets i les filletes; i com aquesta escola es converteix en una eina d'alienació i d'ensinistrament en mans de les dictadures.

L'Escola Graduada d'Alaior: la lluita d'un col·lectiu per una educació de qualitat

L'edifici de l'escola des Ramal, d'un disseny realment admirable, digne representant del temple de la saviesa i del coneixement, com volien els regeneracionistes que fossin les escoles i els instituts públics, porta inscrita una història realment colpidora, de llums i ombres, però digna de ser considerada com un dels fets més rellevants per a la història contemporània del municipi d'Alaior i per a la història de l'educació de les nostres illes.

L'any 2010 l'edifici de l'Escola Graduada des Ramal ha complert 100 anys. Que l'edifici d'una escola compleixi 100 anys no sol ser un fet gaire freqüent. En primer lloc, perquè no són moltes les escoles que es van construir fa cent anys i, en segon lloc, perquè són molt pocs els edificis que es van fer servir d'escola que continuïn en actiu. De totes maneres, el més rellevant del cas és que fou la primera Escola Graduada de l'illa de Menorca; vint anys després es construïa la primera escola graduada a Maó, i trenta anys més tard, a Ciutadella. Ambdós edificis, el de Maó (sota el nom del CP Sa Graduada) i el de Ciutadella (el CP Joan Benejam) segueixen en actiu.

L'Escola Graduada d'Alaior va funcionar com a escola de fillets des de la seva creació, amb els alts i baixos que analitzarem; després, a partir dels anys 70, va acollir la coeducació i els nous plans d'estudis; a partir dels anys 80 va albergar una de les primeres escoles infantils dirigides per l'associació de pares i mares d'un col·legi públic, i a partir de 2007 alberga el Centre Internacional de Gravat Xalubínia, dirigit pel pintor i gravador Pere Pons, després d'una profunda remodelació i un condicionament que han conservat les línies inicials traçades el 1910: les d'un edifici monumental.

Antecedents; els inicis

L'any 1891, el mestre mallorquí Gabriel Comas és destinat a l'escola pública de fillets d'Alaior, i s'inicia un dels períodes més rics de la nostra història de l'educació. Gabriel Comas és un mestre innovador, progressista i compromès amb la renovació pedagògica que ja havia fet una excel·lent tasca a l'escola de Sant Climent alguns anys abans.

Poc temps després, el 1894, Gabriel Comas aplica el concepte de graduació escolar sense els mitjans humans necessaris; organitza tres grups classificats per edats amb

l'objectiu d'atendre millor les necessitats de tots i cadascun dels alumnes de la seva escola, aprofitant els ajudants (coneguts com a *pasantes*).

El concepte d'escola graduada implica molt més que la simple classificació dels alumnes: l'escola graduada va implicar l'aparició d'un nou model d'organització escolar; de l'escola en la qual un sol mestre, en un local aïllat i independent, ensenyava a un grup d'alumnes amb edats i coneixements que cobrien tot l'ensenyament primari, es va passar a una escola amb diversos graus, aules i alumnes classificats i agrupats, de manera més o menys homogènia, en funció de la seva edat i els seus coneixements. Era el pas de l'escola aula a l'escola col·legi; del treball de mestre individual al treball dels mestres en grup, coordinant i planificant les tasques.

Va ser el 1898 quan, a manera d'assaig, aquesta organització escolar es va establir legalment a les escoles de pràctiques annexes a les escoles normals arreu de l'Estat espanyol. La difusió d'aquesta nova organització va ser lenta, i el camí era ple de dificultats, resistències i, alhora, suports incondicionals. L'escola graduada va aconseguir, lentament, introduir canvis en els programes, horaris, metodologia, material escolar, llibres de text, edificis, pràctiques d'avaluació, organització interna...

El primer edifici d'una escola graduada es construeix a Cartagena l'any 1900. La construcció d'escoles graduades esdevé la resposta més adequada per als regeneracionistes i per al moviment de renovació educativa. L'escola graduada serà l'eina bàsica per transformar la societat de final del segle XIX, atesa la desfeta de la guerra de les colònies.¹

L'escola graduada implica la racionalització i l'aplicació del principi de divisió del treball i l'establiment de criteris d'administració científica, per tant, la implantació d'una organització escolar d'acord amb els principis de la pedagogia científica. Però eren molts els defensors de la clàssica escola unitària, amb un sol mestre per a tots els alumnes; per tant, la implantació de les escoles graduades arreu de l'Estat no va ser una tasca fàcil.

El fet que la societat alaiorenca es mobilitzés per aconseguir una fita d'aquestes característiques durant els primers anys de l'iniciat segle XX esdevé molt rellevant. Manquen molts estudis concrets que ens aportin llum sobre les experiències educatives de petits pobles arreu de l'Estat, però a hores d'ara podem afirmar que el cas, si bé no és segur que sigui únic, implica la creació d'una consciència i d'un estat d'opinió entorn de la necessitat d'una educació innovadora i racional que podem qualificar d'exceptuals en municipis de característiques semblants a les d'Alaior, que aleshores comptava amb una població de devers 4.800-5.000 habitants, amb prop de 800 persones que havien emigrat a fer les Amèriques i que amb les seves aportacions ajudaven a consolidar l'estat del benestar i la instauració dels serveis moderns bàsics: sanitaris, educatius i assistencials.

El més rellevant no fou la consciència social i la mobilització ciutadana, sinó les seves realitzacions; l'Escola Graduada fou una realitat l'any 1910; paral·lelament, l'escola laica esdevingué modèlica a partir de 1909; es construí la residència per a persones grans el 1919, i l'associacionisme i el cooperativisme esdevingueren eixos sobre els quals es construí la societat moderna. De tot plegat, la primera associació cooperativa i mutualista, *El Porvenir de la Vejez*, fundada precisament per Gabriel Comas i Ribas, en fou la punta de llança, el col·lectiu de més de sis-cents persones que encapçalà, materialitzà i sostingué la majoria de projectes culturals, educatius, cooperatius i assistencials de caire progressista del municipi.

---

¹ Vegeu VIÑAO FRAGO, A. (1990): *Innovación pedagógica y racionalidad científica. La escuela graduada pública en España (1898-1936)*. Madrid: Akal Universitaria.

La tasca de Gabriel Comas i la societat El Porvenir de la Vejez. 1891-1906

Estam absolutament convençuts que de la mà del mestre Gabriel Comas es va crear a Alaior una consciència associativa de caire ben diferent de la que havia existit fins aleshores, de tendència conservadora i caritativa. La creació de la societat El Porvenir de la Vejez va esdevenir un punt d'inflexió en la societat alaiorenca en constituir-se amb unes finalitats mutuals i solidàries, pròpies d'un col·lectiu molt més conscient: els primers obrers i petits patrons de les petites fàbriques de sabates. La instrucció popular, l'associacionisme mutual i la solidaritat entre els més necessitats foren les eines de transformació social de la societat El Porvenir de la Vejez.

El Porvenir de la Vejez es constitueix a Alaior a final de 1899 amb tres objectius clars: fomentar l'esperit de col·laboració entre les persones més desfavorides, proporcionar socors mutus als associats en cas de malaltia o invalidesa permanent i fomentar l'educació popular i la reforma escolar entre els fills dels seus associats com a germen de la futura societat a la qual aspiren. Aquesta associació, dirigida per Gabriel Comas, aconsegueix mobilitzar la societat en direcció al cooperativisme social i a l'educació com a eina regeneradora i transformadora de la societat.

El dimarts 9 d'abril de 1901, *El Liberal*, el diari d'Unió Republicana, publica la ressenya d'una manifestació sense precedents a Alaior:

El pueblo de Alayor despierta, sigue la marcha progresiva que es ley de vida para las sociedades modernas. Ayer se celebró una manifestación popular para pedir al Ayuntamiento que se establezcan en aquella villa las escuelas graduadas. La iniciativa del acto salió de la sociedad obrera El Porvenir de la Vejez y encontró eco en todas las clases sociales.

En la Plaza del Príncipe, y a las diez de la mañana, se reunieron más de 700 personas, que escucharon con religiosa atención a nuestros amigos don Francisco Sintés i Mercadal, hortelano, quien en sentidas palabras expuso la necesidad que tiene el pueblo de instruirse, de educarse; y a nuestro no menos querido amigo señor Comas, Presidente de la Sociedad iniciadora de la idea.²

El 8 de maig de 1902, el setmanari anarquista *El Porvenir del Obrero* dedica un suplement separat amb la petició de graduació de les escoles públiques de la localitat. La direcció de la societat s'adreça a l'Ajuntament de la manera següent:

Los infrascritos, padres de familia y vecinos de Alayor, según cédula personal que exhiben, a V. S. respetuosamente exponen: [...]

Pedir por medio de instancia a este Ayuntamiento la creación de una escuela graduada de niños con 3 grados, y, por tanto, que se cree una plaza de maestro auxiliar, para que se encargue de una sección, incluyendo en el primer presupuesto la cantidad necesaria para atender a este servicio. [...]

La enseñanza podrá ser así viva y educadora, adoptándose el Método activo y atendiendo más que a instruir a educar en su cuádruple aspecto (físico, estético, moral y intelectual) a los discípulos, con lo cual tanto ganará la cultura y bienestar de nuestros hijos y del pueblo en general, podrá establecerse con fruto la enseñanza de los trabajos manuales, los juegos corporales y demás ejercicios físicos, la enseñanza de las ciencias podrá ser

² Vegeu l'article «Un meeting pedagógico» a *El Liberal*, 9 d'abril de 1901. En portada.

intuitiva y experimental, las lecciones de cosas se generalizarán a todas las materias del programa escolar, y las excursiones escolares podrán verificarse con la frecuencia que sería de desear. [...]

La escuela graduada debe tener un director que dé unidad a los trabajos y a los programas, y organice los tres grados en la forma adecuada para que produzca los excelentes resultados que perseguimos. [...]

Suplican: se dignen tener por presentada esta instancia y admitir los pliegos que acompañan, con más de 300 firmas de vecinos que piden, como nosotros, la reforma escolar.³

En un principi, l'Ajuntament d'Alaior acorda sol·licitar la creació d'una escola graduada, i l'acord és recollit a la premsa nacional. N'informa *El Liberal*, periòdic republicà, *El Porvenir del Obrero*, setmanari anarquista, *El Liberal* de Madrid i *La Escuela Moderna* de Barcelona, dirigit per Ferrer i Guàrdia. El *Liberal* de Madrid afirma:

El Ayuntamiento de Alayor (isla de Menorca) acaba de dar una gran prueba de cultura, acordando la creación de una escuela graduada para niños, en la cual se refundirán las dos que al estilo antiguo, que aún se sigue en España por desgracia, existían en aquel pueblo. [...]

Y que conste que el Ayuntamiento de Alayor no es poderoso ni cuenta con los grandes recursos con que otros, que siguen apegados a la rutina. Verdad es que sabe administrar y pertenece a una provincia donde jamás se ha adeudado a los maestros un céntimo.⁴

Però, desgraciadament, l'Ajuntament d'Alaior no va ser ni de prop el model que es prometia. Descriurem períodes d'immensa foscor per als ideals de l'educació popular. No, no va ser un model; potser fins i tot va arribar a ser un mal exemple, però des d'aleshores res no seria igual a Alaior; la iniciativa havia aconseguit mobilitzar un notable col·lectiu de persones obreres i petits empresaris que mai més no dubtaran de la necessitat d'una educació integral, laica i innovadora, i promouran, a partir d'aleshores, múltiples iniciatives mutuais i cooperatives per a la millora del benestar de la societat. Una part important de la societat havia aconseguit mobilitzar-se per exigir els seus drets i per portar-los a terme de manera autònoma i independent si els organismes públics no complien les seves responsabilitats.

Primer període. La construcció d'un nou edifici i la consolidació de la graduació escolar. 1910-1914

Quan Gabriel Comas abandonà Alaior, el 1906, l'escola quedà òrfena del director i del mestre que l'havia portada a ser un model i exemple d'innovació; però la llavor estava

³ Suplement extraordinari d'*El Porvenir del Obrero* de 8 de març de 1902, imprès a dues pàgines i repartit en el número 95 del setmanari de la mateixa data.

⁴ *El Liberal* de Madrid, 14 de març de 1903. *El Liberal* va ser un diari fundat el 1879 a Madrid per exredactors d'*El Imparcial*; va esdevenir portaveu dels liberals durant la Restauració i incloïa articles dels republicans. L'afirmació que la província sempre pagà els seus professors és força imprecisa, ja que disposem de múltiples reclamacions de deutes als ajuntaments fetes per molts de mestres, recollides a l'arxiu històric de la delegació del govern de Menorca, annexat a la biblioteca i l'arxiu de la biblioteca pública de Maó.

sembrada; el 1910 s'inaugurà el nou edifici, que reunia totes les condicions higièniques i pedagògiques del moment. Alaior tenia un edifici per albergar una escola graduada molt abans que la majoria de capitals de província de l'Estat. L'Ajuntament havia assumit la responsabilitat de tirar el projecte endavant, sense massa convenciment i sense garantir les necessàries despeses que originaria el manteniment; però la pressió social aconseguí el compromís. Si bé és fàcil deduir que l'edifici, sense projecte i sense responsables il·lusionats, podia veure's abocat al fracàs, i més tenint en compte els pocs titulats en magisteri que generava l'illa de Menorca, en moments de greus crisis econòmiques i sense cap tipus de suport o ajuda a les famílies per facilitar els estudis fora de l'illa als pocs que manifestaven interès o possibilitats.

El continu anar i venir de mestres i el fet que acabem d'apuntar que Menorca no generava prou titulats per omplir les vacants existents a les escoles de l'illa, feien trontollar qualsevol projecte. Els primers anys, tot i la manca de mestres, el projecte de graduació es va consolidar i els resultats foren bons. Ho podem comprovar llegint les actes de l'escola graduada:

de los exámenes de fin de curso celebrados en la escuela dividida en tres grados o secciones, y dirigida por el Profesor D. Joaquín Panadés Ferré, quien ha regentado durante todo el curso el grado tercero, secundado por los maestros de sección D. Pedro Fornés Perelló y D. Jaime Morro y Oliver que han permanecido al frente de los grados segundo y primero respectivamente se hace constar que la Junta había quedado altamente satisfecha del notable aprovechamiento de los alumnos, los cuales respondieron ... cumplidamente a las preguntas que por sorteo les dirigían sus ... profesoras, habiendo visto lo más digno de alabanza el acto final que ..., en el cual demostraron no solo sus conocimientos en Historia de España, Geografía y Geometría principalmente, sino además el hábito que habían adquirido en aquella especie de gimnasia intelectual.⁵

Però mantenir el nivell d'exigència i la qualitat no va ser tasca fàcil i, en funció del mestre, l'esforç d'uns era malmès per la ineptitud d'uns altres. Els mestres demanaven ben prest el canvi de destinació per treballar als seus llocs d'origen o a prop de les seves famílies, i això provocava, en la majoria d'escoles, una gran provisionalitat, molta incertesa i manca de projectes a mitjà i llarg termini.

Segon període. La desfeta de les innovacions. 1914-1919

Però els continus canvis de mestres i la desgana d'alguns d'ells per haver estat destinats a un municipi allunyat del seu municipi d'origen i de la seva família, malmeteren molts dels èxits aconseguits. Les tensions van anar en augment quan el col·lectiu que havia aconseguit la construcció de l'escola graduada va veure com els seus ideals trontollaven i que la tasca de regeneració i transformació social era inviable en el marc d'una escola rígida i arcaica.

Va ser llavors quan impulsaren la creació de l'escola laica, que havia nascut anys abans, però que va anar prenent força a mesura que les innovacions minvaven a l'escola nacional graduada. Les tensions foren permanents, els incidents emplenaven pàgines i pàgines dels lligalls d'instrucció pública de l'Ajuntament d'Alaior i la premsa illenca se'n fa ressò, tant des de la perspectiva conservadora i monàrquica (*El Bien Público*) com des

⁵ Vegeu l'acta de 16 d'agost de 1911 conservada als lligalls d'instrucció pública de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament d'Alaior, sense classificar ni numerar.

de la perspectiva republicana (*La Voz de Menorca*) o obrerista (*El Porvenir del Obrero*).

Podríem narrar molts exemples d'aquest estat de tensió social quan es va comprovar que els ideals que havia aconseguit crear l'escola es veien malmesos per la ineptitud o manca d'interès de molts professors, que es veien obligats a treballar en llocs no desitjats. Ens fixarem només en un fet que emplena centenars de lligalls als arxius municipals.

El director interí de l'escola denuncia, el 1914, l'estat d'animadversió contra els mestres i contra l'Escola Graduada dels elements avançats, terme amb el qual qualifica els republicans, que critiquen amb vehemència l'ús de càstigs contra els seus fills, en contradicció directa amb la pràctica absència de premis i càstigs de l'escola laica, i d'acord amb els principis de l'escola nova europea. En un cas, es narra com tres fillets van romandre castigats a l'escola per haver comès faltes durant l'acte d'oració abans de la sortida de l'escola. Aquest tancament dels fillets a l'escola va provocar importants aldarulls, ja que devers unes dues-centes persones es van concentrar davant l'escola per cridar i xiular als mestres pels càstigs desproporcionats que exercien i que afectaven seriosament l'assistència dels fillets a l'escola:

El vocal Sr. Fábregues hizo costar que habiéndose presentado D. Jaime Mascaró y D. Antonio Mascaró alegando no estar conformes con el procedimiento de dejar encerrados en la escuela hasta anochecido a sus hijos y el maestro se pasease por el pueblo, lo cual lo transmitió a esta Junta local adhiriéndome a lo manifestado por dichos padres por la razón y su parecer que a los niños no debe imponérseles dichos castigos porque se hace el maestro odioso y dejan de acudir a las clases como lo demuestra que hace muy poco tiempo asistieran a la escuela graduada más de treinta niños y en la actualidad acude la suma de siete; por lo que ruego a esta digna junta local que proceda como sea más conveniente.⁶

Els incidents van acabar amb la intervenció de les autoritats municipals i amb la comunicació dels incidents a l'autoritat provincial.⁷ Però aquests no eren aïllats; cada decisió produïa accions i reaccions, amb enfrontaments entre els sectors conservadors i progressistes.

Un altre incident rellevant que aixecà molta polseguera fou la prohibició als alumnes de l'escola laica d'assistir a l'escola de música municipal instal·lada a les mateixes

---

⁶ Vegeu l'acta de 19 de febrer de 1914 conservada als lligalls d'instrucció pública de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament d'Alaior, sense classificar ni numerar.

⁷ Vegeu l'acta de 19 de febrer de 1914 que reproduïm completa a continuació, ja que expressa perfectament l'estat de crispació existent: *Asimismo se dio lectura a un oficio del Sr. Maestro Director interino de la Escuela Graduada de niños de esta villa D. Juan E..., en el que se expone: que desde que llegaron a esta villa notaron un movimiento de hostilidad manifiesta por parte de elementos avanzados, pretendiendo extender su esfera de acción hasta el terreno de sus atribuciones valiéndose del escarnio y calumnia y otros subterfugios viles y ruines. Que la existencia de una escuela laica de un tinte marcadamente ferrerista sostenida con el óbolo de los citados elementos aumenta también la efervescencia en contra de la Escuela Nacional, puesto que en esta se sujeta a los niños a una disciplina sana y provechosa según los procedimientos pedagógicos más recomendados, mientras que en aquella los dejan sin freno alguno y sin contenerlos de nada. Que una serie de artículos publicados en El Bien Público combatiendo los ideales acratas y la proximidad de las elecciones de diputados a Cortes han creado un estado de rebeldía hacia todo lo que del gobierno dimana, dirigiéndose los principales ataques en contra de la escuela y sus maestros sin consideración alguna a sus personas ni a su sagrada misión. Que para probar dichos hechos denunció el que de el día once de los corrientes siendo las diez y siete y cuarenta y cinco minutos y mientras se hallaba paseando con su compañero por la plaza de la constitución, se le presentó un individuo que sin decirle quien era le exigió con peores modales pusiese en libertad a un hijo suyo que se hallaba retenido en la*

dependències de l'Escola Graduada. Les classes de música s'impartien fora de l'horari lectiu i hi podien assistir tots els alumnes de la població, independentment de l'escola on acudissin, però els mestres de l'Escola Graduada sol·licitaran a l'Ajuntament que es prohibeixi l'assistència dels alumnes de l'escola laica pel mal exemple que podien oferir als altres:

Al propio tiempo se dio cuenta de otro oficio del Sr. Director de la escuela graduada comunicando haber dispuesto no sean admitidos a las clases de música a los niños que asisten a la escuela laica que funciona en esta villa, por considerar pernicioso la compañía de estos con los que vienen de aquella, y en su ... se acordó dar traslado al Sr. Inspector provincial para su conocimiento y demás efectos.⁸

escuela desde las diez y seis y treinta minutos en unión de otros dos por haber cometido faltas propias de ellos en el acto de oración de salida. Después de llamarle la atención y defender sus prestigios, se dirigió al edificio escuela en cuyo frente se hallaban más de doscientas personas de ideas libertarias y republicanas que le recibieron con silbidos y gritos oyendo una voz que decía ¡Matadle! ¡Tirarlo a la calle desde la galería cuando suba!, en vista de lo cual requirió del oficial que había llegado en aquel momento, no permitiéndose la entrada en la escuela más que a dos testigos y el padre del muchacho que dijo llamarse Jaime Mascaró, también republicano, y una vez dentro y mientras estaba convenciéndole de la equivocación de su proceder al dejarse llevar por ideas perturbadoras, se presentó un sujeto llamado Miguel Hernández que era el cabecilla de los alborotadores, el cual sin saludarme siquiera, le insultó groseramente delante de los niños castigados hiriéndole su dignidad profesional. Al preguntarle el maestro con que permiso había penetrado en el local escuela, respondió con actitud amenazadora el Hernández porqué le daba la gana e invitado para que saliese contestó que no quería y que el que haría salir sería a nosotros (los maestros).

El vocal Sr. Fábregues hizo costar que habiéndose presentado D. Jaime Mascaró y D. Antonio Mascaró alegando no estar conformes con el procedimiento de dejar encerrados en la escuela hasta anochecido a sus hijos y el maestro se pasease por el pueblo, lo cual lo transmitió a esta Junta local adhiriéndome a lo manifestado por dichos padres por la razón y su parecer que a los niños no debe imponerse dichos castigos porque se hace el maestro odioso y dejan de acudir a las clases como lo demuestra que hace muy poco tiempo asistieran a la escuela graduada más de treinta niños y en la actualidad acude la suma de siete; por lo que ruego a esta digna junta local que proceda como sea más conveniente.

El Sr. Alcalde también hizo costar que se le había acercado al padre Jaime Mascaró quejándose de que el Sr. Maestro hubiese encerrado en la escuela a un hijo suyo mientras el paseaba por la plaza y añadiendo que en su visita se había sulfurado e increpado en mala forma al maestro para hacer salir al niño.

En vista de todo ello la Junta acordó por unanimidad y sin otra intervención pasar este asunto a la Junta Provincial, remitiéndole copias del relacionado oficio denuncia y del presente acuerdo en que van comprendidas las quejas producidas en contra del Sr. Maestro.

Salen del salón los señores Fábregues y Pujadas.

Luego se leyó una comunicación del director interino de la escuela citada D. Juan Tomás en la que manifestaba que por espíritu de compañerismo y en defensa de los prestigios del magisterio que considera atropellados en los sucesos ocurridos el día once del actual, se adhiere en todo a la conducta seguida por su compañero D. Juan y se acordó quedar enterado.

Al propio tiempo se dio cuenta de otro oficio del Sr. Director de la escuela graduada comunicando haber dispuesto no sean admitidos a las clases de música a los niños que asisten a la escuela laica que funciona en esta villa, por considerar pernicioso la compañía de estos con los que vienen de aquella, y en su ... se acordó dar traslado al Sr. Inspector provincial para su conocimiento y demás efectos.

Y por último se dio también lectura a otra comunicación del mismo Sr. Director de la Escuela Graduada participando haber sido designado por los tres profesores con residencia en la villa para formar parte como tal de esta junta local y se acordó quedar enterado y dar cuenta a la junta provincial.

⁸ Vegeu l'acta de 19 de febrer de 1914 conservada als lligalls d'instrucció pública de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament d'Alaior, sense classificar ni numerar.

Aquesta prohibició, sense gaire arguments, produí també incidents en l'ordre públic i encesos debats a l'Ajuntament per part de la minoria republicana.⁹ El mateix debat produí

⁹ Vegeu l'acta de 14 de maig de 1914 conservada als lligalls d'instrucció pública de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament d'Alaior, sense classificar ni numerar: *Acto seguido se dio cuenta a un oficio del Sr. Inspector provincial de primera enseñanza, en el que en vista del oficio de esta Junta trasladando otro del Sr. director interino de la escuela graduada relativo a la asistencia de alumnos a la escuela de música, interesa que se le informe sobre si se trata de una clase especial en dicha escuela graduada; en tal caso, como se estableció, por quien y con que autorización, y como es que vienen asistiendo a la escuela graduada alumnos de otra escuela. Leídos los acuerdos del Ayuntamiento de 1 de abril i de 11 de setiembre del año 1909, disponiéndose en el primero que la Escuela Municipal de Música se diera en lo sucesivo en el local de la Escuela 1ª de niños, oficiándose para su cumplimiento al Sr. Maestro, y haciéndose público por medio de pregones; y en el segundo, que la escuela de música sostenida por el municipio forme parte de la escuela graduada, dándose las clases de aquella en el local de esta después de terminada las de la mañana, eso es de once y media a doce y media, y que se comunicase esta resolución al Sr. Maestro de la Escuela de Música para que se pusiese a las órdenes del Sr. Director de la graduada, enterando a este igualmente de esta disposición; la junta después de breve deliberación acuerda informar que se trata de una clase sostenida por el municipio la que funciona y está incorporada a la escuela nacional graduada de niños de esta villa en virtud de los acuerdos del Ayuntamiento que se han descrito. Después se dio cuenta de dos oficios del Sr. Maestro Director interino de la escuela graduada de niños en fecha 3 de abril próximo pasado y 9 del actual, acompañando al primero fechado en Palma a donde había marchado por las vacaciones de Pascua, en certificado facultativo acreditando hallarse impedido de poderse trasladar a esta, y el segundo otro certificado ..., comunicándome haberse hecho cargo interinamente de la citada escuela, y se acordó quedar enterado.*

Luego el Sr. Presidente ordenó la lectura de las manifestaciones hechas por el concejal D. Miquel Hernández Caulés, en la sesión celebrada el día 23 de junio último relativas a la escuela nacional de niños y su director interino D. Juan Estela y del particular de la junta celebrada por dicha Corporación el día 30 del mismo mes en que se discutió y votó a favor de dicho Sr. Profesor una subvención voluntaria de veinte pesetas mensuales durante los meses que no percibe gratificaciones de adultos, conforme lo viene haciendo con los demás maestros interinos de esta villa, cuyas particulares dicen así:

Sesión de día 23 de marzo

Y por último el Sr. Hernández hizo las siguientes manifestaciones: que está enterado que no hay clases de adultos por falta de alumnos; que en la escuela graduada asistían anteriormente 150 discípulos y que en la actualidad no pasan de 20. Que el exponente atribuye estas anomalías a los malos tratos dados por el maestro D. Juan Estela a los niños, del cual, tanto el Sr. Alcalde como el eventual han tenido varias quejas de padres por el referido trato. Que los padres no le tienen confianza y le retiran sus hijos, reduciendo en perjuicio de la enseñanza. Que también indica lo mismo el escándalo producido por todos los vecinos en la calle de San Antonio, en que se halla situada la escuela, por el castigo indebido impuesto a tres alumnos dejándoles solos en el local de clase, los cuales, al llegar la noche, prorrumpieron con gritos desesperados y desconsoladores, por lo que dichos vecinos tuvieron que reprender al maestro, rogándole se sirviera abrirles. Que viendo no eran atendidos volvieron a reprenderle contestando el que no bastaba todo el pueblo en masa para atemorizarle, poniéndose las manos en el bolsillo, con además de sacar armas. Luego pidió al Sr. Alcalde interesara del propio Sr. Maestro una lista de alumnos que asisten o asistían hace 15 días a la Escuela de Música.

Sesión de día ... de marzo

Luego leyó el dictamen de la comisión de Hacienda proponiendo se conceda al Sr. Director interino de la escuela graduada D. Juan Estela la subvención voluntaria que solicitó en la sesión anterior de veinte pesetas cada mes, durante los que no perciba gratificaciones de adultos. El Concejal Sr. Hernández pidió si se le había pedido la lista de las clases de adultos. El Sr. Presidente contestó afirmativamente pero que el Sr. Maestro no había facilitado dicha lista por entender que solo la Junta Local del Exmo tiene atribuciones para exigirla .

El Sr. Hernández manifestó que no está conforme con el dictamen porque se le subvenciona por el estado con 250 pesetas por el trabajo de la escuela de adultos, cuyos trabajos tiene mucho que desear, porque en la actualidad no existe dicha clase, y confiaba que el Ayuntamiento en vez de acordar la subvención que solicita debía estudiar la causa porque no hay escuela de adultos, siendo el exponente que de parecer que es debido al maltrato que da a los alumnos. El concejal Sr. Marín se adhiere a lo manifestado por el Sr. Hernández exponiendo: que no está conforme con la retribución que pide el mentado profesor ni menos con el informe emitido por la Comisión por considerar que dicho Sr. Maestro no se ha hecho acreedor a la demanda ... teniendo en cuenta las manifestaciones expuestas por el Sr. Alcalde D. Lorenzo Villalonga y por el actual, habiendo certificado dichos señores que se había visto obligado a corregirle las muchas desconsideraciones que dicho Sr. ha tenido con sus alumnos, lo cual es de parecer que tal proceder influye en la decisión de alumnos de la escuela a su cargo, es

la petició d'una subvenció per part del director de l'Escola Graduada per impartir classes per a adults, tot i que en determinats períodes no hi acudia ningú. La revisió de les denúncies expressades per la minoria republicana no arribà enlloc, tot i que aconseguiren

más, teniendo en cuenta que el concejal Sr. Hernández en la sesión anterior hizo indicaciones al Ayuntamiento referidas a dicho asunto demostrando la necesidad de que se abriera una información por parte de este Ayuntamiento o bien el traslado a la junta local de enseñanza, pidiendo además el número de adultos que asistía a dicha escuela. Que cree procedente abrir dicha información para averiguar las causas o motivo de la indicada deserción de alumnos, y que extraña bastante la incorrecta contestación dada a este Ayuntamiento no queriendo indicar los alumnos que en la actualidad asisten a dicha clase, pretextando que no tiene ninguna obligación. El concejal Sr. Mascaró hace costar que la comisión informó de la manera que lo hecho, por no haber tenido ni recibido queja alguna ni reclamación oficial en contra del maestro. El Sr. ... replicó manifestando que cree innecesarias las quejas oficiales a que alude el Sr. Mascaró, por cuanto le bastaban las manifestaciones de los señores presidentes de que se hecho mención en el párrafo anterior certificando haberse visto obligado a corregir las faltas impuestas por dicho profesor a sus alumnos. El Sr. Hernández replica que el Sr. Mascaró, individuo de la comisión, por lo visto ignora que hace cosa de un mes que la Junta local tuvo que abrir expediente motivado por la quejas de dos padres de alumnos por haber castigado indebidamente a sus hijos.

El Sr. Giménez dice: vistas las manifestaciones hechas por el Sr. Hernández en la sesión precedente en la que se vierten algunos conceptos que a mi entender distan mucho de la realidad de los hechos, en lo que se refiere al régimen interior de la escuela graduada y si bien pueden zaherir de un modo especial la honorabilidad del maestro de la escuela D. Juan Estela, él como vocal de la junta de enseñanza pide al Sr. Presidente de digne convocarla lo antes posible, trasmitiéndole copia literal de dichas manifestaciones y todas las que se hayan hecho a dicho objeto, para que depure hechos y responsabilidades.

El Sr. Hernández contestó: que se atiene a lo manifestado y está para probar en donde y cuando convenga la veracidad de sus manifestaciones. Considerado por el Sr. Presidente debatido suficientemente el asunto se puso a votación el dictamen de la comisión resultando: señores que votaron a favor del dictamen: Giménez, Mascaró, Pons, Enrich, Florit, Melià i Sr. Presidente; total 7 votos. Señores que votaron en contra: Marín, Hernández y Fàbregues; total 3. Quedó por consecuencia aprobado por siete votos a favor contra tres la subvención voluntaria de veinte pesetas mensuales durante los que no perciba gratificación de adultos al Sr. Maestro repetido director interino de la escuela graduada de esta villa, D. Juan Estela.

Seguidamente el Sr. Presidente protestó de las afirmaciones hechas por el Sr. Marín sugiriendo una y otra vez que él y su antecesor D. Lorenzo Villalonga habían certificado haberse visto obligados a corregir al Sr. Estela por las desconsideraciones y malos tratos tenidos con sus discípulos, cuando nada tienen de... ni consta en documento alguno que lo justifique.

Después el Sr. ... hizo constar que mande ... de la escuela constaba en los libros registro de las tres secciones 69 alumnos. Que el y su compañero abrieron la matrícula con 65 y en la actualidad hay 48. Que su sección la abrió con 7 alumnos, asistiendo en la actualidad 6, como consta en los libros de la escuela que al efecto exhibe. Que con respecto al escándalo promovido el día once de febrero, se abstiene de dar ninguna descargo por estar subjúdice a causa de haber sido denunciado el exponente a D. Miguel Hernández como causante del mismo. Que con respecto a la escuela de adultos es muy sabido que estos suelen asistir con regularidad a las clases como lo más lo hicieron durante los primeros meses, y que luego va decreciendo la asistencia hasta su totalidad, y para ello apela al informe de la junta local que estará enterada de lo que ocurrió en los anteriores años. Que protesta de la afirmación del concejal Sr. Hernández de que el exponente no se ha hecho acreedor de gratificación que le concedió el Ayuntamiento porque sus trabajos dejan mucho de desear, por cuanto mal puede juzgar de la conducta profesional del maestro que hace poco tuvo uno de los premios más ambicionados por el magisterio, cual es un diploma de mérito en el IV concurso de premios en vista de los grandes y relevantes pruebas de amor a la infancia, y por no haber sido ..., pues hasta la fecha no la ha visitado. Que con referencia a las certificaciones aludidas por el concejal Sr. Marín, son completamente falsas, calumniosas y deprimentes para la honorabilidad profesional del que habla, por cuanto no ha sido jamás llamado al orden por los referidos alcaldes y en cambio felicitado por el Exmo. Sr. Gobernador de la provincia delante de las autoridades cuando en visita a esta. Que cree el que dice saber redactar comunicaciones dirigidas a la superioridad, y por lo tanto la información del Sr. Marín de que mi oficio contestando al Sr. Alcalde de que no me creía en derecho de facilitar la lista de adultos por ser atribución de la junta local, estaba escrito con toda corrección y ... a los usos establecidos y que el deseo de molestar pudo obligar al Sr. Marín a hacer manifestaciones de dicha especie. Que no se ha formado expediente alguno. Que solicita una visita de la junta local a la escuela. Que ... haber acudido a los tribunales en denuncia contra los Sres. Hernández y Marín por haber vertido conceptos en sesión pública del Ayuntamiento que el que habla considera injuriosos y calumniosos, por lo tanto, penados por la ley.

Con el fin de que la junta pudiera deliberar, salió del salón el mismo vocal, Sr. Estela.

Acto seguido la junta procedió al examen minucioso de todos los cargos formulados en virtud de las

mobilitzar bona part de l'opinió pública, i els incidents entorn de l'Escola Graduada foren utilitzats per atacar l'escola laica instal·lada al municipi, que arribà a tancar-se provisionalment per ordre governativa, tot i que al poc temps reobrí les portes.

De totes maneres, els problemes no s'acabaren; el que acabem de narrar i que documenta de manera ben explícita la transcripció de les actes que hem inclòs a peu de pàgina era el símptoma que realment alguna cosa no rutllava i que l'Escola Graduada que tant havia costat no aconseguia oferir els fruits que hom n'esperava. El president de la Junta d'Instrucció Pública, de la majoria conservadora i monàrquica, ho deixa ben clar:

Acto seguido el señor presidente dio cuenta a la junta de que a últimos del mes de febrero próximo pasado, había pasado visita a la escuela nacional graduada de niños de esta villa y que habiendo encontrado ciertas irregularidades y anomalías en su funcionamiento, así como voces y diferencias de bastante gravedad entre los señores profesores, lo había puesto en conocimiento del señor inspector provincial por si se dignara girar una visita extraordinaria a dicho centro docente y se acordó quedar enterado y aprobar las gestiones hechas por el señor alcalde.¹⁰

Darrere tots aquests llargs expedients es deixa entreveure la lluita pel control de l'educació i la consolidació d'una nova mentalitat més liberal que pretén lluitar per una

manifestaciones de los señores concejales aludidos, así como de los descargos que en su defensa ha hecho constar el Sr. maestro director interino de la escuela nacional graduada de niños de esta villa, D. Juan Estela y teniendo en cuenta que con fecha diez y nueve de febrero último ya se remitió a la junta provincial el acuerdo tomado por esta el mismo día 19 donde consta la denuncia hecha por el maestro por las quejas producidas por el concejal Sr. Fábregues y las recibidas por el Sr. Presidente relativo todo a los hechos a que se refieren las transcritas manifestaciones, siendo por tanto una cuestión pendiente ante la superioridad, y que entienden según noticias los tribunales de justicia. Que el movimiento de alumnos a que se alude no tiene la importancia que se la quiere dar, puesto que ni es verdad que antes de la llegada del Sr. Estela a esta villa asistían 150 alumnos ni tampoco que ahora no pasan de 30 los que acuden. Que si algún inconveniente se ha encontrado la junta puede atribuirse a dos razones; primero, el haber permanecido la escuela cerrada más de cuatro meses por falta de profesores, y segundo, la activa propaganda hecha por los elementos avanzados a favor de una escuela libre aquí establecida. Que con respecto a lo que se ... a la clase de adultos, es cosa conocida de siempre porque comienzan ... todos los años y acaba por no asistir alumnos así que entramos en pleno carnaval. Que según se desprende de lo expresado por el Sr. Alcalde se han cumplimentado todas las certificaciones a que hace referencia el concejal Sr. Marín. Que siempre esta junta se ha cuidado de las escuelas, a pesar de tenerlo acordado desde el mes de noviembre no se ha visitado la escuela, por causas ajenas a la voluntad de los Sres. concejales, y por lo tanto no se ha podido emitir juicio alguno respecto a la conducta y comportamiento de los Sres. Maestros, si bien saben que hay padres de discípulos que les están agradecidos y satisfechos.

Proponiendo la junta que las consideraciones de los concejales Sr. Hernández y Marín hechas en este Ayuntamiento están urdidas en afirmaciones completamente falsas y apasionadas.

Considerando que no es, por otra parte, miembro de la junta al perseguir las extralimitaciones en que hayan podido incurrir dichos señores que afectan a la honra y prestigio del Sr. Estela, como demuestra pretender el concejal Sr. Giménez en su réplica y si dejarlo a libre acción del interesado.

Visto el precepto 6º del artículo 14, capítulo II del Real Decreto de 5 de mayo de 1913 sobre organización y funcionamiento de la junta de 1ª enseñanza, por unanimidad acuerdan:

- 1. No haber lugar a abrir información que se interesa por los señores concejales D. Miquel Hernández y Pedro Marín.*
- 2. Que no procede corregir ni amonestar al maestro D. Juan Estela por no justificarse contra él falta alguna.*
- 3. Expedirle copia de este acuerdo para que pueda acudir en defensa de su honorabilidad donde haya derecho.*

Después de entrar de nuevo en el salón el vocal Sr. Estela y terminados los asuntos, el Sr. Presidente levantó la sesión, de la que extiende la presente acta que firmaran a su lectura los Sres. asistentes de que certifica.

¹⁰ Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública de l'Ajuntament d'Alaior, pàgina 5. 15 d'abril de 1916.

progressiva democratització, secularització i formació de tota la societat per assolir cotes de benestar i de progrés que, des de feia molt temps, havien estat negades pels diferents governs, autoritats i règims. És una lluita aferrissada, contínua i constant entre dos models d'escola: una escola de caire progressista, laica i racional, enfrontada a una escola rígida, de caire conservador i fonamentada en els valors tradicionals de la religió i el dogma catòlic. La lluita pel control de l'educació representa la lluita per un nou model de societat. Els expedients continguts als lligalls d'instrucció pública de l'arxiu històric d'Alaior ocupen moltes capses de documents, tots plens de polèmiques, enfrontaments i denúncies com els que hem reproduït en els documents transcrits a peu de pàgina. Tot plegat demostra la lluita social pel control de l'educació.

Tercer període. L'Escola Graduada es va transformant i introdueix importants innovacions educatives. 1919-1936

Durant el període de la Dictadura de Primo de Rivera es manté la provisionalitat dels mestres de l'Escola Graduada, però amb l'arribada de mestres menorquins s'aconsegueix una major estabilitat i l'inici de projectes a més llarg termini. Però no serà fins els anys 30 quan l'Escola Graduada aconseguirà el seu màxim esplendor, amb una projecció social notable i amb la introducció d'importants innovacions pedagògiques, que desenvoluparem.

Amb l'arribada de mestres menorquins ben formats, amb ànsies renovadores, el mestre Palliser i el mestre Bosch, l'escola va prendre el rumb que tots havien desitjat: una escola graduada organitzada, ben planificada, amb uns professors coordinats i innovadora, profundament innovadora.

L'escola innovadora és aquella que deixa pensar, que fomenta les opinions diferents, els arguments, els pensaments, escriu textos originals, ensenya a pensar, ajudar a crear, a interpretar, a descobrir, a utilitzar materials reals, a prescindir tant com sigui possible dels llibres de text. L'escola utilitza els llibres de text com a suport, no com a elements que cal memoritzar i recitar, i es treballa per centres d'interès i sobre elements i objectes del medi més proper.

Dels quaderns de preparació de classes del mestre Andreu Bosch hem pogut identificar els principals aspectes de la seva didàctica, i cal fer un esment especial a l'escriptura de la història quotidiana com una activitat de reflexió i de textualització que facilita l'adquisició i el desenvolupament de l'expressió escrita. Hem consultat quatre diaris de preparació de classes del mestre Bosch que inclouen el curs escolar 1932-33 i el curs 1933-34. Del seu estudi hem pogut identificar els principis que regien la seva pràctica educativa i la voluntat ferma per millorar dia rere dia i introduir els plantejaments de l'escola nova europea. Tot i que els tarannàs de cada mestre eren diferents, podem deduir que els plantejaments innovadors no van ser una qüestió concreta del mestre Bosch, sinó que entre els anys 1925 i 1930 i, especialment, entre el 1931 i el 1936 les innovacions van ser generals i l'Escola Graduada va ser dotada de modern material pedagògic i va tenir una àmplia presència social, amb l'organització d'exposicions, d'una estudiantina i de la revista *Nuestra Escuela*, una autèntica meravella impresa amb la impremta Freinet iicolorida exemplar a exemplar i enviada a escoles d'arreu de l'Estat espanyol, del sud de França i d'Itàlia.

Ara analitzarem els trets més característics dels processos d'innovació portats a terme a partir de l'estudi dels quaderns de preparació de classes del mestre Andreu Bosch.

L'escola esdevé un lloc on es fomenta la pràctica democràtica i on els fillets se situen al bell mig dels processos d'ensenyament i aprenentatge. L'educació surt de les

parets de l'escola, facilita la comprensió del món amb l'estalvi escolar i la gestió dels petits pressuposts de l'escola i afavoreix la participació dels alumnes en la societat (festa de carnaval, estudiantina, revista escolar).

Una aula democràtica. Com a exemplificació dels ideals democràtics de la República els fillets de l'Escola Graduada sovint elegeixen els seus representants i decideixen sobre múltiples qüestions; els procediments d'elecció mitjançant votacions es converteixen en una pràctica habitual:

Día 15 (Sábado) de Octubre de 1932.

Plan de la mañana.

- Corrección de trabajos.
- Preguntar lecciones de geometría y ciencias.
- Explicación de historia. Observación de la lámina. Relato. Lectura de las preguntas del libro.
- Círculo de tabla y cálculo mental.
- Dictado y problema.
- Cuentas en la pizarra. Desafío.
- Lectura por el maestro: Robinson Crusoe.

Plan de la tarde.

Esta tarde haremos la elección de cargos para la biblioteca, etc. Se darán papelitos y escribirán los nombres. Ellos mismos serán los ejecutores. Luego se escribirá el acta de lo realizado. Luego breve comentario (importancia, atribuciones, etc.).

- Preguntar las lecciones.
- Círculo de quebrados.
- Canto escolar y salida.

Els fillets, centre dels processos d'aprenentatge. L'escola nova situa el fillet en el centre dels processos d'aprenentatge, sense minvar el paper del mestre; és el fillet qui aprèn i és ell el que ha d'aconseguir vèncer els errors i les dificultats per seguir endavant amb el suport i guia del professor:¹¹

Día 10 (Martes) de Enero de 1933

Impresiones de ayer- el niño ha de ser el eje de la escuela. Los programas, la metodología han de tener como finalidad el desarrollo de la personalidad del niño, por lo tanto no pueden cohibirla. Más vale, por esto, una tarde de libertad bien orientada, que dos días de trabajo sin libertad. No se pierde tiempo cuando se deja un rato a los niños

¹¹ N'hem recollit més exemples: *Día 18 (jueves) de Enero de 1933*

Impresiones de ayer- me resulta muy práctico el modo de enseñar historia. Reflexionando sobre mi actuación, creo estar muy distante aún de haber formado una escuela moderna, pero creo que estoy en camino de formarla. Es preciso tener una orientación para crear una escuela. Yo siento en mí al maestro, pero obro por intuición o por instinto. Leyendo obras de pedagogía o metodología veo que acierto, pero mis aciertos no son fruto de reflexión sino de sentido común. Me parece que debo obrar como obro, y nada más. Hoy he dejado a los niños, haciéndome el distraído, unos momentos de libertad. Espontáneamente unos han ido a la pizarra a hacer cuentas, otros jeroglíficos, otros estudiaban en su sitio. Y esto me hizo pensar en que podría poner un consejo de la clase, que a diario preparase el plan de trabajo. Ya veremos, quizás me dé buen resultado.

dedicarse a lo que quieran. Ellos -al menos los de mi escuela- quieren ocupar el tiempo, no quieren perderlo. Unos hicieron trabajo manual, otros dibujo, otros estaban descontentos del diputado de su lección y hacían elecciones para poner a otro más de su gusto y más cumplidor. Se quejaban de que no apuntaba los puntos y tenía descuidadas las cosas de la lección.

El mestre no imposa, suggereix, orienta, prepara les activitats i les evidències o les contradiccions que afavoreixen el pensament dels alumnes, talment com si no fes res, de manera que els fillets sentin que porten progressivament el control sobre els seus processos d'ensenyament i aprenentatge.¹² A mesura que els alumnes aprenen i progressen es poden anar deixant més àmbits de decisió i més iniciatives.¹³

Estalvi escolar i gestió del diners de la classe. La millor manera de formar persones autònomes és oferint-los responsabilitats progressives, com per exemple la gestió de les despeses i els ingressos de la classe.

Día 7 (martes) de Febrero de 1933

Impresiones de ayer. Ayer, al llegar a la escuela, los niños encargados de ello trajeron el dinero producido por la venta del periódico. Aún tenemos que pagar los gastos, pero lo que sobre será para los gastitos que ocasiona la escuela. Mañana mismo comprarán con ellos una caja de palillos para el trabajo manual.

¹² Día 13 (viernes) de Enero de 1933

Impresiones de ayer. Nuestro periódico va a ser una hermosa realidad. Imprimimos con el velógrafo la primera página y nos ha resultado bastante bien. Puedo decir que los niños han tenido la intervención que cabe en ellos, dada su preparación. Ellos están convencidos de que ellos lo hacen todo. Todos los hombres somos más o menos tartarines. Pero esto es el secreto para que lo hagan: empezar por hacer nosotros y que crean ellos que lo han realizado por su esfuerzo. ¿Quién conocería en estos niños dóciles y entusiastas de hoy, aquellos otros ariscos y apáticos que encontré? La acción combinada de la actividad del maestro y de la de los alumnos impulsada por el mismo maestro. ¡Saldrá nuestro periódico! Dicen los niños. ¡Sabemos vencer todas las dificultades! La confianza en sí mismo, base del éxito personal se va infiltrando en ellos. Confiar en sí mismo, cuando se ven sorteadas una a una todas las dificultades, he allí la clave. Mi labor quiero que sea más bien eficiente que brillante.

¹³ Día 16 (lunes) de Enero de 1933

Impresiones

Nuestro periódico ha resultado un éxito. La organización ha dado sus resultados. Hicimos unos cincuenta números y nos hacían falta cien más. Sé que en Mahón tienen deseos de imitarnos. Es indescriptible la alegría y la satisfacción de los niños; es incalculable el valor educativo que ha tenido.

Ahora traigo otra idea que también pondré en práctica: preparar veladitas en la clase, con y por los niños. A este fin, hoy mismo nombraremos una comisión que se ocupe de ello. Se hará por votos. Entre mis niños las elecciones son cosa tan corriente que todo lo hacen ya por votación. Tengo la confianza de que elegirán a los más aptos. Porque es tal su modo de pensar, que no obran por influencias, lo que, a mi modo de ver es una indirecta educación de ciudadanía.

Día 17 (martes) de Enero de 1933

Impresiones de ayer. Nombrada ayer la comisión para preparar una primera velada en la clase, se reunió en una casa y esta mañana han venido con un esbozo de programa. Es otro proyecto que vamos a llevar a feliz término. La semana que viene, si está preparada, la haremos. Uno de ellos hará un discursito, otros declamarán poesías, otros dirán versos, otros cantos. Procuraremos que no falte la parte cómica también. ¿Qué diré de las lecciones? Mi clase no es una sucesión de explicaciones y de monótonas lecciones, es un sucederse de cosas instructivas, con que los niños casi insensiblemente aprenden.

D'aquesta manera no només aprenen els continguts acadèmics sinó que aprenen a viure en societat i a entendre els processos que regeixen les relacions socials.

L'escola: un aprenentatge per a la vida. Si l'escola respon a les necessitats dels filllets i els educa per viure en societat, l'escola, en el fons, prepara els futurs ciutadans del país.¹⁴

Día 13 (lunes) de Febrero de 1933

Impresiones de ayer. Muchas veces me he dicho a mí mismo que los niños, en la escuela, no van principalmente a aprender gramática, aritmética y otras asignaturas, sino a aprender a vivir, a prepararse para la vida. No obstante, la necesidad de dar estas ciencias para instruirlos, es un medio de disciplinar y ordenar este aprendizaje para la vida. Además que tanto sabes, tanto vales. Por esto la escuela mía quiero que sea a base de libertad por los mismos alumnos hacia la ciencia, el arte, la cultura, en fin.

Tota una declaració d'intencions que posa de manifest el rerefons teòric que marca les actuacions de l'escola.

¹⁴ Día 8 (miércoles) de Noviembre de 1933

Plan de trabajo. Mañana

- Corrección de trabajos. Escribir «mi historia»
- Dictado- «plantón». Dos problemas
- Composiciones para el periódico «Nuestra Escuela»
- Funcionamiento del banco.

Explicación: desde el curso pasado funciona en mi clase un periódico que redactan, escriben y tiran con el bolígrafo los mismos niños. Solemos hacer unos cien ejemplares de los cuales más de veinte son remitidos a las escuelas y revistas y los otros se reparten por el pueblo. Da muy buenos resultados como factor de educación social. También contribuye a esto el banco que tengo funcionando en mi clase.

Tengo billetes que corresponden a los puntos que ganan en la escuela. Y dichos puntos son pagados por el banco cada sábado. Se lleva la contabilidad por partida doble, y depositan su capital en la cuenta corriente. No creo necesario enumerar los beneficios que reporta esta institución, tanto instructiva como educativa. Sólo quiero dejar consignado que la disciplina no cuesta nada, que el estímulo es constante, y que nunca necesito castigar.

Día 18 (sábado) de Noviembre de 1933

Plan de trabajo

- Corrección de trabajos. Escribir «mi historia»
- Dictado y problemas
- Puntos y resumen de la semana. Funcionamiento del banco
- Tengo funcionando en mi clase una entidad bancaria. Varios niños la constituyen, siendo gerente, cajero, contable, etc. Los libros que llevan son: diario, caja, cuentas corrientes, mayor, etc. El dinero son los puntos de mérito que ganan y que se les entregan en forma de billetes. Cada sábado cobran y pueden ingresar en la cuenta corriente. Las explicaciones de estos puntos son múltiples y no voy a detallarlas. Sólo quiero destacar la importancia que, a mi juicio, tiene ya en el aspecto educativo, como en el instructivo. En efecto: educa al ahorro y previsión, al trabajo que se ve estimulado y retribuido, etc.
- Lectura por el maestro
- Conferencia educativa.

Impresiones de esta 1ª etapa de curso

Soy optimista por naturaleza. Pero en este caso los resultados lisonjean mi optimismo. Con la mano sobre mi conciencia puedo afirmar que estoy satisfecho de mi labor de pedagogía durante este primer trimestre, y del aprovechamiento de mis alumnos.

La suave disciplina que ha conseguido siempre el orden necesario para aprovechar el tiempo, ha hecho innecesarios siempre los castigos. Hemos llegado en las asignaturas al punto donde me había propuesto.

Me marchó contento a vacaciones.

Participar en la vida social. L'escola no pot estar al marge de la realitat social; s'ha d'implicar activament en la societat celebrant les festes, compartint les vivències i les experiències, i relacionar-se positivament amb tots els ciutadans:

Comentarios semanales

Estamos preparando una charanga para los carnavales, lo cual pone en los niños una nota de ilusión, de entusiasmo, de preocupación que da un tono de alegría muy hermoso en la escuela.

Noto en los niños de mi escuela un espíritu de compañerismo, de unión, que evita las envidias y altercados. No dudo que es fruto de mi modo de educarlos. Yo resumo mi sistema en esto: nada por imposición, nada por cohibición. Libertad, pero muchos consejos. Los castigos están desterrados totalmente. Con nuestros billetes nos basta. Así hay estímulo y los niños ven que sus trabajos encuentran premio.

Impresiones de estos días

Estoy preparando a los niños de mi lección para que el jueves lardero hagan una especie de estudiantina, saliendo por las calles tocando instrumentos de caña y cantando, llevando en unas angarillas al pelele que llaman aquí Bernat Figuerola. El entusiasmo ha cundido. Es su ilusión estos días. Ilusión que al ser despertada y fermentada por la escuela hace a ésta amable a los niños. Y ellos, en último término serán los favorecidos.¹⁵

¹⁵ Día 8 (jueves lardero) de Febrero de 1934

Plan para hoy. Mañana

Esta mañana se pasará entre trabajo manual, dibujo, etc. Puesto que hoy, es día de vacación.

Tarde

La fiesta se compone de tres partes: paseo del pelele, sentencia del mismo y quema.

Para la primera parte, desde algún tiempo a esta parte hacía cantar varias canciones a los niños, entre ellas el himno del carnaval, compuesto por mí. Con cañas y papel de seda preparamos los instrumentos y ensayábamos cada día.

Para la segunda, compuse un dialoguito con discursos y sentencia. Lo habían ensayado los niños varias veces. Es un modo de fomentar la declamación.

Para lo último, después de la sentencia, en el patio, cuidando de evitar imprudencias y peligros, pegaremos fuego al pelele.

Además de la alegría que esto ha de proporcionar a los niños, al prestigio de la escuela que se fomenta, es la fiesta.

Día 9 (viernes) de Febrero de 1934

Plan para hoy. Mañana

Lo primero que se hará una vez estén reunidos todos los niños, será un cambio de impresiones sobre la fiesta de ayer, un rato de conversación sobre las alegrías de los niños. Luego una composición en que lo expondrán todo.

Como quiera que esto se llevará gran parte del tiempo de la mañana y que los niños hoy no van a estar predisuestos a realizar mucho esfuerzo, harán luego ejercicios sencillos.

Tarde

Como tenemos entre manos la tirada del periódico, hay que acabarlos y pintarlos, además de imprimirlos. Con esto tendrán ocupación todos para la mayor parte de la tarde.

Día 10 (sábado) de Febrero de 1934

Plan para hoy

— Hoy hay que mandar los periódicos, repartirlos para la venta, etc. -luego, resumen de puntos- lectura del Quijote y análisis. Gimnasia y canto.

— Conferencia moral.

L'escola té una gran presència social, dóna suport a les activitats festives i hi participa, o llança iniciatives pròpies com la revista o l'estudiantina.

L'Escola Graduada d'Alaior aplica les metodologies derivades del moviment de l'escola nova europea i de la Institución Libre de Enseñanza: els centres d'interès, les sortides escolars, la reflexió a partir del medi, el mètode cíclic, l'avaluació contínua dels aprenentatges i un aprenentatge profund i sistemàtic de l'escriptura com a vehicle d'expressió i de comunicació.

Centres d'interès. L'Escola Graduada d'Alaior aplica, com a metodologia habitual, els centres d'interès desenvolupats per Decroly. Decroly defensa la visió globalitzadora dels objectes d'estudi, superant la clàssica classificació dels coneixements per assignatures aïllades. Decroly respecta l'aptitud del fillet en donar suport globalment als sectors de l'experiència que suscitin un interès efectiu; aquesta idea el porta a organitzar totes les activitats escolars entorn de centres d'interès, pensats i específics per a cada edat, i articular les tasques en activitats d'observació, associació i expressió, amb referència en tots els casos a l'objecte d'interès. Decroly considera els interessos lligats a necessitats de quatre tipus: necessitat de nodrir-se, necessitat de cobrir-se i protegir-se de la intempèrie, necessitat de defensar-se dels perills i dels enemics i necessitat d'actuar, de treballar sol o en grup, de recrear-se i millorar-se.

Decroly defensa que el coneixement principal del fillet no és analític ni abstracte, sinó global, talment com una percepció confusa i indiferenciada de la totalitat i no de les parts, de coses concretes i no de conceptes abstractes i universals. Per activar aquesta funció globalitzadora és necessària la intervenció d'un interès; és l'atracció d'un objecte el que mou a conèixer-lo, però tot interès neix d'una necessitat; si identifiquem les necessitats bàsiques, haurem descobert els pols naturals d'interès per als fillets. D'aquesta manera, el mestre Bosch i la resta de professors de la graduada treballen a partir de centres d'interès:

Día 19 (Miércoles) de Octubre de 1932

Plan de la mañana.

- Corrección de trabajos. Preguntar a varios la razón de sus faltas.
- Dictado de «La escuela en acción» pág. 295.
- *Centros de interés. El jardín de la escuela. Con motivo de haber elegido al jardinero, haremos conversación. Luego lectura del libro y demás como allí.*
- Lección tarde de M^a. Lectura histórica del libro texto.
- Lectura comentario y artística.

Reflexió sobre el medi que ens envolta. El mestre Bosch es mostra interessat per tot allò que envolta l'escola i la vida dels fillets i ho aprofita per reflexionar i introduir continguts i ensenyaments. Aquests coneixements han de ser sistematitzats després a través de l'ordenament de tots els treballs i temes en àlbums temàtics o genèrics:

Día 5 (Sábado) de Noviembre de 1932

Observaciones- Los niños han traído macetas con flores que hemos colocado en la terraza-galería para que les dé el sol, para que alegren nuestra vista, para que nos recreen con su color. Cada niño en su historia relatará la vida de la planta y vivirá su vida, formándose en el respeto de ella y hasta en cierto cariño por su vida. También los niños son plantas; plantel de vidas y de personalidades. Yo las regaré y cuidaré, pero ellos vivirán su vida sin cohibiciones, sin violencias.

Tenemos muy adelantados los álbumes: esta tarde casi por completo la hemos dedicado a experiencias y trabajo manual. Porque yo considero como hermoso y provechosísimo trabajo manual la confección de este álbum en que intervienen el interés, la preocupación por buscar grabados e ilustraciones, el desarrollo de sus conocimientos y, al confeccionarlos el ejercicio de cortado y pegado, que desarrolla los sentidos.

Hemos terminado otra semana, y creo que puedo señalarla con piedra blanca.

Aprender a partir de materiales reales. Per aprendre el valor de les monedes no cal fer exercicis memorístics o activitats a la llibreta, cal dialogar i conversar utilitzant, de forma simulada, els materials objecte d'estudi, en aquest cas les monedes, el seu valor i la seva utilitat.

Día 16 (Miércoles) de Noviembre de 1932

Lección de mañana: aritmética: novedad:

Llevaré a la escuela varias monedas de diferentes valores. 1º- Observación: forma, color, sonido (metal), materia. 2º- Reflexión. A) ¿Para qué sirven? B) ¿Qué beneficios aporta? 3º- Historia. La moneda en el mundo: en España. 4º- Clases de monedas actuales en España: a) oro b) plata c) cobre d) níquel e) bronce. Billetes de banco.

Vegeu aquest altre exemple:

Día 8 (miércoles) de Febrero de 1933

Impresiones de ayer- la lección de ciencias fue muy acertada, por su carácter intuitivo. Los niños están ya acostumbrados a que lo que ven a su alrededor sea observado por ellos. Salimos algunos días, después de clase, y damos una vuelta por las afueras. Quien trae un animalito, quien pregunta acerca de una planta, quien observa una piedra. El microscopio ha sido desempolvado por nosotros a principios de año.

Un exemple d'escola activa i d'aplicació dels principis de l'escola nova europea i dels principis defensats per la Institución Libre de Enseñanza.

Sortides i excursions instructives. La pràctica de sortides escolars, visites i excursions es va generalitzar com una estratègia d'aprenentatge bàsica des d'inicis del segle XX, després de vèncer moltes dificultats i reticències:

Día 30 (lunes) de Enero de 1933

Tarde. Paseo escolar

Hoy, el día es tan espléndido que hemos decidido aprovecharlo para salir de paseo. Pero, nuestro paseo será instructivo. Tendrá por finalidad iniciarlos en el gusto por las colecciones escolares. A este fin, antes de salir les reuniré a mis niños y les encargaré que recojan hierbas, hojas, piedras o animalitos diferentes. A la vuelta, les haré una explicación sobre los herbarios para ver si se aficionan a ellos y es capaz de realizarlos.

Día 31 (martes) de Enero de 1933

Impresiones de ayer- logré el objeto que me proponía con el paseo. En efecto, todos los niños rivalizaron en recoger plantas, hierbas, hojas, etc. Y esta mañana algunos

han traído una composición sobre el paseo, otros, hojas coleccionadas según las instrucciones que les di, es decir, prensadas y pegadas en papeles. Hemos así iniciado los herbarios. La explicación que les di fue: 1º- división de la planta. 2º- clases de raíces. 3º- clases de hojas.

El mètode cíclic. El concepte de mètode cíclic va tenir una extensa acceptació entre el professorat; treballar sempre a partir de nuclis conceptuals potents i anar ampliant continguts entorn d'aquests conceptes clau va esdevenir un bon mètode d'ensenyament i aprenentatge:

Día 4 (sábado) de Noviembre de 1933

Impresiones personales

Este curso los niños me cuestan menos trabajo y aprenden mucho más que el año pasado. ¿De qué depende esto? Las nociones elementales por método cíclico tienen esta ventaja. Parece que estudiamos lo mismo que el año pasado, pero cada asignatura, cada lección va enriquecida este año de conocimientos nuevos, los cuales, asociados a los conocimientos ya poseídos por los niños, facilitan la labor de aprender. Este es el verdadero proceso de la enseñanza.

Aprofitar les situacions adverses per aprendre. Ser capaç de reconvertir qualsevol situació, encara que sigui negativa, en una nova oportunitat per aprendre és l'essència del bon mestre:

Día 6 de Enero de 1934

Comentarios personales

¿Es posible, es conveniente en días como hoy que la clase sea normal? Hoy por hoy, al menos, no. Uno de los factores más importantes de la ciencia, de la asimilación de conocimientos, es la atención. Y, por lo mismo, todo lo que distrae es contrario a la escuela. En cierto sentido. Porque la escuela moderna, como hábil y optimista seleccionador, debe convertir en favorables las circunstancias más hostiles. Todos los materiales -cosas, hechos, ideas- son aprovechables en la escuela. Pero nosotros estamos bajo el peso de los convencionalismos seculares. Y creemos que ciertos modos de enseñar, es perder tiempo. -El maestro es un sembrador. Vive de esperanzas. El éxito de hoy es hojarasca. El éxito de mañana es el triunfo de la vida. El éxito actual es orgullo no pocas veces, esperado es lucha y virilidad.- Todo lo que preparaba al niño para el éxito de mañana, aunque hoy sean actos oscuros y triviales, debe ser considerado por el maestro como buena semilla.

La conversació: eina per construir coneixements. Centrar el tema objecte d'estudi i parlar-ne per fer aparèixer allò que saben o allò que desconeixen sobre el tema és una estratègia fonamental per anar construint nous coneixements:

Día 9 (Miércoles) de Noviembre de 1932

Corrección de trabajos- escribir «mi historia»- puntos- preguntar la lección de Geografía. Dictado: «El manzana», problema pág. 239- círculo de cálculo mental. Centro de interés: Las comidas: (Lección 7ª- de «Centro de interés»)

Haré especial hincapié en la conversación. Propuesto un cuestionario y colocados en círculo los niños les haré hablar un rato a cada uno sobre las comidas. Lo demás lo desarrollaré como el texto. Al igual harán una cuartilla de ejercicios.

Lectura comentada y artística.

Tarde

Preguntar lección de geografía- Círculo de gramática- Análisis de palabras del libro de lectura Luego división de palabras en sílabas; breve resumen de la H^a de Literatura española con citas de autores.

Historia. Su vista del grabado. Una vez hayan intuido el grabado, leeremos la explicación del texto. Luego se lo explicaré y finalmente ampliaré los conocimientos con lectura histórica de mi libro.

Caligrafía y dibujo

Observaciones y sugerencias- es muy útil y eficiente la conversación con los niños. Son mayores, pero no lo necesitan menos. Y esto porque no lo han hecho cuando más pequeños. Casi todos mis niños pueden considerarse como retrasados. Algunos, en lo que hemos estudiado se han puesto al corriente, pero todos en algo, manifiestan un retraso.

Aprendre a escriure correctament, una fita ineludible. Una costant en els plantejaments didàctics del mestre Bosch és la pràctica de l'escriptura a partir de situacions reals, contextos propers i narracions de fets quotidians que ajuden a ordenar el pensament i a sistematitzar els aprenentatges:

Día 15 (miércoles) de Febrero de 1933

Impresiones de ayer- Veo ya, en su alborear, los beneficios del periódico escolar que he fundado. Hay algunos niños que escriben bastante bien. Esto es fruto de la labor diaria siguiente: 1º- dictados escogidos de buenos autores. 2º- escribir cada día la autobiografía, que titulan «mi historia». 3º- de las conversaciones frecuentes y del modo de dar ciertas lecciones, p. e. Historia, en que tienen que componer oralmente. Era uno de mis ideales: formar a los niños de manera que todos, o casi todos, sean capaces de trasladar al papel sus impresiones y pensamientos. Lo voy logrando.

De la lectura dels textos escrits pels alumnes podem veure que presenten una estructura gramatical forçada, fruit del treball de traducció contínua que havien de fer mentre pensaven què havien d'escriure en català, i després feien la traducció literal d'estructures per escriure el que havien pensat en castellà. En tots els textos, a pesar de la tasca correctora del professor, podem observar els mateixos errors estructurals.

Avaluació contínua dels aprenentatges. El mestre reparteix, el dissabte, un petit quadern amb notes i comentaris sobre l'avanç de cada fillet per informar les seves famílies dels progressos o dels entrebancs. Les famílies han de retornar el quadernet signat, i assabentar-se del seu contingut:

Día 22 (Sábado) de Octubre de 1932

Plan de la mañana

— Corrección del dictado y cuentas de ayer.

— Puntuación de la semana. *Entrega de notas semanales.*

- Explicación de la lección del lunes, aritmética. Sistema métrico.
- *Centro de interés: la vida pública.*
- Si el tiempo lo permite haremos algunas figuras en arcilla, como trabajo manual.
- Por ser sábado, el tiempo después del recreo lo dedicaremos al álbum escolar.

Són molts els alumnes que conserven aquests quadernets de notes i comentaris; n'hem pogut analitzar molts; a més, el mestre en va conservar molts exemplars al seu arxiu particular.

Reflexió sobre la tasca feta. La tasca de reflexió asserenada per valorar els encerts i els errors és fonamental per millorar la pràctica educativa. En aquest cas, el mestre reflexiona sobre la importància d'escriure la història quotidiana de cada fillet per aprendre a escriure:

Resumen del mes de Octubre

A través de los trabajos y ejercicios realizados, de mi labor de este mes pasado, en esta escuela de quince niños confiados a mis cuidados, quiero recapacitar unos momentos para restaurar energías y orientar mis trabajos.

Noto mis éxitos. El ambiente de mi clase es sano y optimista; entre los niños hay un espíritu de camaradería que me gusta mucho, sin haber tenido que castigar ni una sola vez, los niños tienen aquella amable disciplina que les hace estimar la escuela.

Una de mis satisfacciones más íntimas es el haber logrado que todos mis alumnos escriban su autobiografía: «Mi Historia», los trabajos en arcilla y recortado y pegado para los álbumes también me proporcionan íntimas satisfacciones.

El dictado diario, los ejercicios de cálculo mental, los continuos desafíos en todas las asignaturas indudablemente les hacen adelantar.

Aquesta contínua activitat reflexiva porta a millores significatives i continuades que permeten una actuació sistemàtica i científica.

L'ambient de treball, el control de la disciplina i l'ensenyament dels principis ètics i morals a partir de l'exemple i de la vivència d'acord amb els valors que es defensen esdevé un dels principis fonamentals.

L'educació moral a partir de l'exemple i la reflexió. Els fets de la vida quotidiana o les lectures esdevenen moments adequats per introduir alguna reflexió de tipus ètic i moral i fugir dels discursos buits i dels sermons que no s'acabaven mai:

Día 12 (Sábado) de Noviembre de 1932

Observaciones y sugerencias- entre los ejercicios semanales, reservo para el sábado unos momentos para la lectura del hermoso libro de Amicis «Corazón». Es un libro lleno de sentimientos humanos, de párrafos que impresionan vivamente a los niños, porque es su vida reflejada con sencillez y naturalidad. A veces, cuando termino la lectura, dirijo la mirada en torno mío, observo a los niños y veo algunos ojos humedecidos de lágrimas. Les impresionan estos hechos que lo mismo pudiera ocurrirles a ellos.

Y pienso que es mejor este sencillo procedimiento de educación moral y cívica, que largos discursos de ampulosa retórica y de palabras que los niños no entienden y de razones que su razón no penetra. Ven la realidad de la vida, y piensan que ellos obrarían de aquella forma.

Además, de paso, consigo notables adelantos en la lectura. Oyen leer y aprenden a leer mejor.

El mestre Bosch pretén educar el raonament moral a partir de l'exemple i el comentari de situacions morals.

Ambient de llibertat. Per educar cal un ambient relaxat i lliure; la llibertat, afirma, es pot educar, en canvi, la imposició no; per educar cal llibertat i respecte:

Día 19 (Sábado) de Noviembre de 1932

Observaciones y sugerencias-

Un semana más. ¿Puedo señalarla con piedra blanca? ¿Han adelantado los niños? ¿Se han educado? ¿He desarrollado sus facultades?

Me lisonjeo pensando que sí. Estoy satisfecho del ambiente que reina en mi escuela. La obra del maestro es obra más bien de desarrollo que de construcción o de copia. No quiero rigidez y cohibición. Quiero naturalidad y libertad. La libertad es educable; la imposición es antieducativa y es por lo tanto indigna, salvo excepciones, de la escuela.

Aquest ambient de llibertat i de confiança no és incompatible amb la fermesa en la correcció de la indisciplina i amb el respecte sincer al professorat.

Flexibilitat i capacitat d'adaptació. L'escola no ha de ser rígida; cal ser flexibles, cada fillet necessita un temps i té unes necessitats determinades diferents. Els horaris no poden ser estrictes, els programes no poden condicionar el lliure desenvolupament de les capacitats dels fillets:

Día 22 (Martes) de Noviembre de 1932

Observaciones y sugerencias-

En la anotación de mis lecciones no detallo ni el tiempo que ha de durar, ni la hora en que he de comenzar.

Lo que esas cosas no deben someterse a orden matemático. El tiempo que ha de durar es muy elástico; depende de muchas causas, como la fatiga, la disposición del día de los alumnos, etc. La hora debe ser la más oportuna. El horario no ha de ser un tirano, sino un sabio y prudente mentor.

Día 20 (lunes) de Febrero de 1933

Impresiones de ayer. ¿Perdimos el tiempo el sábado? Porque nos salimos de la rutina, ¿dejamos acaso de hacer labor educadora e instructiva? Aún nos cuesta a los maestros que somos la nueva generación sustraernos a ciertas influencias. No es que no sintamos la escuela nueva. Es que pesa en nosotros el temor al comentario. No obstante paso a paso nos abrimos camino y nos acercamos al ideal. Cuando veo en las revistas estas hermosas escuelas nuevas de las capitales y las comparo con la nuestra, me dan envidia. Pero, no obstante también luchamos nosotros. Y nuestros niños no saldrán de nuestra escuela sin los fundamentos de la cultura que ha de vivificar su existencia.

Entre línies podem entreveure els principis que sostenen avui en dia el concepte d'atenció a la diversitat.

Regular la conducta. Sense deixar de banda determinades formes de premis i càstigs, s'apliquen uns plantejaments més indirectes per demostrar que són allà, a l'escola, per treballar i aprendre.

Día 1 (Jueves) de Diciembre de 1932

Observaciones y sugerencias

No castigo nunca a los niños. Las sanciones que les impongo, raras veces, es la privación de algún estímulo, como puntos, etc. El estudiar para ellos es un premio. Al no preguntarles es un verdadero castigo. Si alguno habla en el círculo, es suficiente castigo mandarle al sitio. Así aprecian y estiman lo que deben apreciar y estimar: la instrucción y el estudio, que es lo que les interesa.

La millor disciplina és aquella que sorgeix del convenciment per actuar de forma correcta dels mateixos alumnes, no aquella que s'ha d'imposar a partir de càstigs.

Paral·lelament es treballa a partir del mètode intuïtiu i a partir de la reflexió sobre el que s'aprèn, aplicant la idea d'iniciar els aprenentatges a partir dels elements més propers i simples per avançar cap als fets més llunyans i complexos, així com es fomenta l'aprenentatge a partir dels errors i el respecte als temps individuals i ritmes diferents d'aprenentatge. Igualment es destaca la importància del pla de feina, de la programació, com diríem actualment, per organitzar els aprenentatges i aconseguir eficiència.

La intuïció al servei de l'aprenentatge. El mètode intuïtiu representa una primera aproximació a les necessitats psicològiques dels fillets i filletes. La intuïció respon a la necessitat de concreció pròpia del coneixement de les persones, i especialment dels fillets, oferint un material sensible a l'abast i molt variat. El mètode intuïtiu es concreta de diferents formes, de les quals en tenim exemples força interessants a l'illa:

— Les lliçons de coses posen en contacte amb realitats properes i les analitzen en profunditat. Les lliçons de coses faciliten l'adquisició de nocions científiques i formen l'actitud curiosa.

— Les sortides instructives van formar part de la majoria de praxis de les escoles considerades noves. Exigeixen una preparació, una guia i unes aplicacions. Les sortides escolars patrocinades per l'Ajuntament de Maó i pel mestre Antoni Joan en són un dels exemples més rellevants.

— Els laboratoris, les col·leccions i els museus escolars. Els laboratoris són sales de treball que permeten realitzar treballs de recerca, ajudats per documentació i per equips instrumentals adequats. Els museus escolars tenen una funció històrica i científica; serveixen per apropar a l'experiència dels alumnes objectes difícilment abastables per mitjans normals. La majoria de museus estan constituïts per col·leccions escolars que poden ser fruit d'una llarga tasca de recollida feta pels mateixos alumnes. El museu escolar de l'escola pública de Sant Climent n'és un dels exemples més rellevants i significatius.

— Les projeccions fixes i el cinema. Les escoles de l'illa no van gaudir d'aparells de projecció fins al període republicà, tot i que es van utilitzar profusament.

L'Escola Graduada d'Alaior aplicava els principis del mètode intuïtiu; en aquest fragment del diari, el professor ens explica com han recollit ossos i a partir de l'observació i el diàleg els classifiquen i parlen de les seves parts i funcions.

Día 26 (Sábado) de Noviembre de 1932

Mañana.

- Corrección de trabajos. Escribir «mi historia». Puntos.
- Resumen de la semana. Notas y puntuación semanales. Cambio de sitio. Orden de puntuación.
- Dictado. «Los dos conejos».
- Preguntar la lección de aritmética.
- Lectura por el maestro.

Como lección práctica de este sábado veremos hoy el estudio de los huesos humanos. De una excursión que hicimos trajimos muchos huesos. Hoy los estudiaremos. Colocaré en la pizarra la lámina de fisiología que representa el esqueleto con los nombres de los huesos.

- Colocaré a los niños en semicírculo alrededor del cuadro y de los huesos y los irán buscando en la lámina.

Observaciones y sugerencias.

Lección muy práctica, muy intuitiva y con material procurado por los niños. Yo recuerdo el día que fuimos a las cuevas donde había los huesos $\frac{3}{4}$ huesos de moros, según los niños $\frac{3}{4}$; recuerdo con que fruición separaban las piedras y desenterraban huesos diferentes. Y ellos también lo recordaban al explicar la lección. Recordaban que fueron felices. Recordaban que aquello era algo que ellos habían procurado a la escuela. Lazos de unión, círculos culturales.

Pero quien disfruta soy yo. Porque veo, siento que soy maestro, que tengo vocación, que hago lo que debo hacer en el mundo.

De l'observació de la realitat a la construcció de classificacions i teories explicatives.

Aprender conexitent els perquès. El mestre Bosch porta a terme un notable esforç per aconseguir que els fillets entenguin les coses que treballen.

Día 3 (Sábado) de Diciembre de 1932

Observaciones y sugerencias

Hemos terminado otra semana. Como finalidad a perseguir en la semana próxima y consecutiva tendremos los problemas. Quiero que los razonen, que los presenten bien, que las operaciones sólo las pongan indicadas, que estén ordenados.

Es una labor constructiva. No hasta que sepan hacer rápidamente las operaciones. No hasta que intuyan, por así decirlo, las operaciones que tienen que hacer, es necesario que se den cuenta. Hasta darse cuenta, este seguir paso a paso su propio desarrollo, como se persigue con el cuaderno de rotación, les forma y educa, les hace hombres optimistas.

Para lograrlo haremos primero práctica oral, en círculo. Que razonen primero en voz alta, luego razonarán gráficamente.

El raonament sobre el que es fa, com es fa i per què es fa esdevé una de les claus per a la comprensió profunda dels continguts treballats.

Aprender el més llunyà i complex a partir del més proper i simple. Per aprendre conceptes abstractes, com els de la història, cal relacionar elements molt propers per facilitar el pas progressiu a l'abstracció:

Día 14 (Miércoles) de Diciembre de 1932

Observaciones y sugerencias

Me da muy buenos resultados este modo de explicar historia. En el centro de interés de hoy, hemos levantado un plano parcial de Alayor. Lo hicimos primero en la pizarra; después cada uno en una cuartilla ha hecho el plano. Son curiosos algunos detalles, como los nombres de casas conocidas, etc.

Me estoy convenciendo que los niños son dúctiles hacia la ciencia, si el maestro les quiere conducir con tino y con alegría.

El coneixement del propi entorn esdevé una condició bàsica per entendre entorns més llunyans i conceptes progressivament més complexos.

Aprender de los errores y dejar tiempo. Els errors i el temps presumptament perduts solen convertir-se en perillosos indicadors que les coses no acaben d'anar bé; però, de fet, són tot el contrari, sense errors no hi ha aprenentatges i sense perdre temps no es guanya en aprenentatges.

Día 5 (Jueves) de Enero de 1933

Proyecto. El periódico. Esta mañana celebrarán una reunión todos los que forman el cuadro de redactores y personal. Será presidida por el director del periódico, que tomará la palabra, etc. Este será el primer eslabón de una cadena de reuniones que llegarán a conseguir la deseada intervención de los alumnos en la gestión escolar.

Es mi intención desarrollar las aptitudes del niño; nada me parece imposible. Los niños son lo que queremos que sean. Y yo quiero que sean lo que han de ser: es decir que, conservando su personalidad, se hagan lo más aptos posible.

Tarde

La reunión de esta mañana se ha celebrado con toda regularidad y con éxito. Siendo la primera, no se puede pedir más soltura y facilidad. Pero con perseverancia desarrollaremos el espíritu social y de colectividad en los niños. Han asistido los maestros de las otras secciones. Hay varios niños de ellas que intervienen en el periódico.

Como ya estaba escrito, hemos probado de imprimirlo, con la hoja hectográfica. Estoy contento de que haya habido defectos y no haya ido bien. Esto ha hecho reaccionar más a los niños que están empeñados en que el sábado ha de salir el primer número. Les he dicho que hay que volver a fundir la pasta, y que si la tienen bien, y lo arreglan lo imprimiremos.

La efervescencia, el entusiasmo que reina entre los niños, pagan con creces el trabajo que me impongo.¹⁶

¹⁶ Día 7 (sábado) de Enero de 1933

Mañana

— *Corrección de trabajos. Puntos. Lecciones de geometría y ciencias. Lección de aritmética.*

— *Aunque encaje mal, aunque alguno le haya de parecer que se pierde tiempo -cosa que no creo- hoy quiero dedicar gran parte del tiempo a la confección del periódico. Hoy los niños han traído la pasta poligráfica. Ellos mismos se han cuidado de hacer las diligencias necesarias. Esta mañana hay que escribir el periódico y hacer las pruebas. Mientras uno lo escribe, los demás seguirán la clase, como de costumbre.*

— *Dictado: el sendero (Marquina). Problema.*

L'error ben orientat fomenta l'aprenentatge, la curiositat i la motivació per elaborar un producte ben acabat.

El pla de feina. És molt freqüent que molts de mestres obliden de situar allò que treballaran una setmana abans de començar per centrar l'atenció, evitar dispersió i ensurts i oferir calma i serenor per als aprenentatges. En aquest pla de feina apareix la idea de publicar un diari seguint els plantejaments de Freinet:

Día 2 (Lunes) de Enero de 1933

Esta mañana, será más bien un cambio de impresiones, una conversación con los niños a quienes expondré el plan de trabajo para esta nueva etapa del curso hasta el mes de abril. Es el siguiente:

1º- Asignaturas- hemos de terminar el grado, o sea dar toda la intensidad a las asignaturas en que estamos más atrasados y terminarlas todas hasta al mes de abril.

2º- Especiales- además de continuar el plan que me fijé en un principio, de desarrollar todas las facultades: la imaginación, la atención, la memoria, la observación, la fantasía, etc. Con trabajos manuales, con ejercicios variados, y, desde ahora también, como procedimiento particular mío y a título de ensayo, con pasatiempos (jeroglíficos, charadas, etc.).

3º- Fundación de un periódico escolar.- Este era mi gran secreto y la grata sorpresa que guardaba para mis niños. Y al exponerles mi plan, vibraban de entusiasmo. Designé de entre ellos, jefes de redacción, encargados de las noticias, de los anuncios, de la administración, etc. Igualmente votaron los niños al director del mismo.

Com ja hem comentat, la creació de la revista *Nuestra Escuela* fou un dels èxits més rellevants de l'Escola Graduada i dels seus mestres durant l'etapa republicana. No entrarem a analitzar a fons la publicació, que serà objecte d'un altre article monogràfic; només n'exposarem les línies directrius i les característiques més rellevants.

La revista *Nuestra Escuela*. Se suposa que la revista *Nuestra Escuela* apareix durant el mes de gener de 1932, com a proposta del mestre Andreu Bosch, amb el suport de la direcció de la graduada. Creiem que Andreu Bosch va estar en contacte amb professors d'algun grup de mestres de Catalunya que havien començat les experiències Freinet devers l'any 1931 a Lleida.

No hem localitzat els tres primers números de la revista; el primer número localitzat és el quart, editat el 13 de març de 1932. Suposem que el primer número va veure la llum el mes de gener de 1932; no podem afirmar que la primera revista no hagués aparegut el desembre de 1931, per tant, seria pràcticament coetània de les primeres experiències catalanes. Tampoc no n'hem localitzat els números 6 i 7, i a partir del número 8 hem localitzat tots els números correlatius fins al 19 i el 20, números no localitzats.

El darrer número localitzat és el 24, que correspon al mes de juny de 1936; possiblement no en va aparèixer cap número més per l'inici de la Guerra Civil i la reordenació del sistema educatiu de l'illa de Menorca, seguint l'experiència d'escola única i unificada de Catalunya. Aquest model va implicar el tancament de les escoles privades, especialment les religioses, i la concentració de tot l'alumnat del municipi a l'escola pública, dirigida pels mateixos mestres i amb el suport de nombrosos ajudants contractats, sense el títol de mestre, per fer front a la prohibició d'exercir el magisteri a tots els mestres de les escoles religioses tancades.

Per tant, sense tenir-ne absoluta seguretat, podem afirmar que entre 1931 i 1936 van aparèixer vint-i-quatre números de la revista *Nuestra Escuela*, editada pels fillets de l'Escola Graduada d'Alaior i dirigida pels seus mestres Andreu Bosch i Llorenç Palliser, nomenat director del centre. L'aparició de la revista és irregular; de vegades apareix de forma quinzenal, altres, de forma mensual, i altres, creiem, de forma trimestral, tot i que en cap moment no mantingué una línia clara.

L'esquema bàsic de la revista es mantingué durant el temps amb algunes variacions:

Sempre inclou un text introductori de temàtica molt diversa: El trabajo es vida; Guerra a la guerra; Nuestra segunda época; Menorca, Alaior, Año Nuevo y Nuestro equipo de foot-ball; Menorca, Ramón Llull; Intercambio escolar; Tercer aniversario de la II República; Nuestra excursión por la isla; Nuestra Tercera época; Las vacaciones; Año Nuevo y centenario de Lope de Vega; Nuestra escuela inicia el cuarto año de publicación i Una excursión de la escuela nacional graduada de niños de Alayor.

Un noticiari de notícies diverses però bàsicament relacionades amb l'escola, els mestres i els alumnes.

Una secció de passatemps i concursos.

Una secció de treballs escolars publicats.

Un conjunt de biografies de menorquins il·lustres.

Una col·lecció de descripcions d'animals titulada Álbum de zoología.

De tant en tant apareixen les revistes rebudes a través de l'intercanvi i la correspondència escolar.

Dues seccions que només hem pogut veure en una sola ocasió: un article titulat Parlar en pla, que anuncia algunes regles ortogràfiques per escriure correctament en català, i una col·laboració d'una alumna de l'Escola Graduada de fillets de la localitat.

En total, 62 pàgines editades amb l'hectògraf amb totes les dificultats que implica el maneig de la pasta per aconseguir uns resultats acceptables. Una tasca notable i una experiència única a l'illa de Menorca, que col·loca l'Escola Graduada de fillets d'Alaior al capdavant de la innovació pedagògica a les nostres illes i al mateix Estat espanyol.

La revista és escrita i editada pels equips de redacció elegits per votació, en la qual participen tots els alumnes de la graduada. El mestre corregeix i assessora en el disseny de la revista i manté el caliu de la feina, tasca no sempre fàcil en un centre modèlic quant a organització, però molt deficitari en dotació de material didàctic. La revista va aparèixer

— *Moral y urbanidad. (Lección ocasional) En vista de su constancia en los trabajos preparatorios del periódico les hablaré un momento, sobre: 1º- el querer una cosa no es sólo desearla, sino luchar por conseguirla. 2º- la constancia, en la vida. 3º- práctica: lectura consciente, con un lápiz apuntando las frases notables.*

Tarde

Aún no han dado suficientes resultados las pruebas hechas con el polígrafo. Tendremos que fundirlo de nuevo. Esta tarde volveremos a probarlo con más tiempo de exposición. Luego haremos trabajo de recortado y trezado, en los álbumes y cuadros.

Observaciones y sugerencias- el trabajo que a la escuela dedico es largamente recompensado por lo que consigo de los niños, a saber: gusto en el estudio, amor a la escuela, compañerismo, desarrollo de sus energías e iniciativas, disciplina sin castigos.

sempre editada amb hectògraf perquè de segur no van poder adquirir la impremta que facilitava la cooperativa de mestres freinetistes de l'Estat espanyol, que s'anunciava a través de la seva revista *Colaboración*.

L'equip de redacció recollia notícies, propostes i treballs escolars mereixedors de ser publicats a la revista; el mestre corregien els originals i després aquests eren transcrits novament al paper de calc base que, adherit a la pasta preparada amb glicerina, impregnava la pasta de tinta suficient per anar imprimint, una a una, cada pàgina de la revista. Cada clixé permetia tirar devers cinquanta pàgines, per tant, una vegada acabada la tinta, s'havia de tornar a escriure el text en el paper de calc, esborrar i preparar de nou la gelatina i tornar a partir a tirar pàgines. El procés era lent i costós i requeria molta paciència de tothom. És per aquest motiu que l'aparició de la revista durant més de cinc cursos escolars, sempre editada amb l'hectògraf, no deixa de ser una aventura considerable i una prova admirable de constància i treball ben fet.

El mestre Andreu Bosch feia, en aquest moment, una gran feina; volia que l'alumne fos autònom per anar refent els escrits fins que sortissin sense cap falta d'ortografia i sense que la correcció impliqués pèrdua de frescor i espontaneïtat inicials. De totes maneres, el director de la revista era el responsable final de l'edició, per això l'elegien entre els millors de la classe.

L'escola única, laica, gratuïta i obligatòria; l'escola unificada. 1936-1939

Durant la Guerra Civil, les autoritats insulars van ordenar el tancament de totes les escoles privades i van concentrar tota la població escolar en el que es va anomenar escola unificada, única, laica, gratuïta, coeducativa i obligatòria per a tothom. Els mestres titulats en van exercir la direcció i es van contractar molts ajudants afins a la República per poder escolaritzar tothom. Van ser anys molt dolorosos i dramàtics, tot i que, com demostrem, la professionalitat de determinats professors va fer possible una educació de qualitat fins gairebé el final de la guerra.

Una de les activitats més rellevants d'aquest període dramàtic va ser l'escriptura del diari de la vida quotidiana de tots i cadascun dels alumnes, escrit i narrat, sovint, amb estructures forçades i frases que volen dir molt més del que diuen textualment; entre línies se sobreentén la por, la repressió d'uns i el lideratge d'altres; tot plegat, un document excepcional que hem pogut recollir i transcriure i que abasta dos anys i mig del període de guerra a l'illa de Menorca. Un testimoni únic fins al moment i del qual només reproduïm un parell de fragments, ja que són mereixedors d'un estudi molt detallat i complet.

El diari de classe que reproduïm és de l'alumne Joan Pons Jover, un filllet que estava matriculat a La Salle, però que va ser portat a l'escola pública en temps de la Guerra Civil, quan les escoles privades religioses van ser tancades i tots els alumnes van ser traslladats als centres públics.

El diari està escrit entre el desembre de 1936 i el març de 1937 i relata moments ben curiosos vists des de la perspectiva dels infants, i altres de ben dramàtics però expressats amb un llenguatge col·loquial que sorprèn per la seva senzillesa, per la seva aparent poca implicació i, de vegades, pel seu dramatismes infantil.

Les contínues amenaces de bombardeigs són el dia a dia, i els problemes amb l'abastiment de queviures, una constant. També apareixen els problemes quotidians al municipi, les dificultats en les relacions i les malifetes que sobten els infants.

Hoy cuando me he levantado me han dicho que el avión de ayer a bini Ancolla lo habían herido y muchas personas de Mahón lo han visto que se quemaba y cuando vio que se quemaba se tiró al mar. Después han dicho que se había alzado. Hoy también han hecho un pregón diciendo: En este día por la noche no habrá luz, pues la eléctrica está parada. A las cinco ha venido mi tía de Mahón y ha dicho: - En Mahón han tirado 4 bombas. Y también pasean una puerta de Avión “Herido- por-bini- Ancolla”.

Jueves 24.12.36

Hoy jueves a las 12 han hecho un pregón publicando este siguiente bando: Por orden del Comandante militar de esta isla y del delegado de la misma, se pone en conocimiento del público que el que tenga más de 2.000 ptas tiene que llevarlas sin falta al banco. El que no cumpla esta orden será castigado quitándole todos sus bienes.

Navidad: hoy no ha sido como los otros años, pues en el pueblo se veía una gran seriedad. En los otros años por la víspera ya ponían las ruedas y rifaban turrón y confitura, y en las confiterías también había las mismas cosas, pero este año nada de esto. En el día de Navidad hacían lo mismo y los payeses iban por las calles gritando y cantando alegremente. Nosotros los niños saludábamos atentamente a nuestros padres y superiores, con bonitos versos. Hoy nada de este ¿Por qué esta seriedad? ¿Por qué?

Sábado 26.12.36

Hoy sábado el Sr. Maestro nos ha dicho que bajásemos en el sótano y nosotros hemos bajado. Hemos hecho cine muy bonito. Primero hemos hecho la película o revista en la cual hemos visto cosas del Japón y otras cosas. La segunda se llamaba «Los misterios del mar» que se trataba de un profesor que se fue a dar un paseo por el mar con sus alumnos. Y la tercera la cómica que fue muy chistosa.¹⁷

Unes narracions colpidores alhora que simples, uns sentiments de vegades expressats i d'altres continguts; de tant en tant, algun judici moral i moltes lamentacions, pors i angoixes. La por de viure els bombardeigs en la quotidianitat d'un petit poble d'una petita illa colpejada per la incomprensió, l'odi i la venjança.

Esclafar la memòria: la dictadura franquista. 1939-1970

El final de la guerra i la posterior dictadura franquista va esclafar tot allò que tant havia costat: innovar en educació, renovar els mètodes i oferir una educació científica d'acord amb els nous temps. Tot el que era innovador, els mètodes que pretenien ensenyar a pensar, els plantejaments educatius que intentaven fer reflexionar sobre els problemes del món, el raonament científic, l'experimentació..., va ser literalment esborrat dels centres escolars; tot allò que no fos adoctrinament, repetir de memòria i aplicar càstigs desproporcionats no tenia lloc a l'escola.

L'escola, en una dictadura, esdevé un òrgan de repressió brutal; l'escola, sense llibertat, no educa, ensinistra:

¹⁷ Diari de classe de l'alumne Joan Pons Jover conservat a l'arxiu particular del mestre Andreu Bosch i cedit amablement pel seu fill, Andreu Bosch, amb la intenció de recuperar una part important de la nostra memòria històrica.

Para los niños:

A tí niño, futuro hombre de la España Imperial.

Escucha niño. Estáte atento. Procura leer con interés y devoción las páginas que siguen. Si tienes alguna duda, no vaciles en preguntar a tu Maestro, tu segundo padre.[...]

Los hechos tan interesantes que narra este libro han ocurrido en nuestra amada España y han sido realizados por hermanos tuyos y míos que dieron generosamente su sangre en defensa de la Religión y de nuestra patria. Te aconsejo que los tomes como modelo y, también, que demuestres siempre tu profundo amor a Dios, Autor de todo lo creado; a España, nuestra Patria y a Franco, nuestro caudillo.

Sé bueno y ten en cuenta que Dios siempre te mira.¹⁸

Però tanmateix, també durant les dictadures, les persones sobresurten per sobre dels règims; el règim era fosc, opac i sinistre però molts mestres i molts fillets i filletes eren, abans que súbdits d'un règim totalitari, persones, i com a tals van viure i van exercir. Gràcies a ells, gràcies als companys, l'escola també va ser, en alguns moments, un lloc habitable i humà.

Reivindicar la dignitat de l'escola pública. 1970-1975

La dictadura no només havia obscurit la pedagogia i esvaït la ciència; també havia marginat l'escola pública. De fet, no ho era, pública, era nacional; era més nacional que pública i els qui allà acudíem érem ciutadans de segona enfront dels que acudien a escoles privades o religioses.

Amb la Llei general d'educació de 1970 va tenir lloc un dels fets més rellevants de la història educativa; per primera vegada en la història del nostre país, els fillets i les filletes podien anar junts a escola amb el vistiplau de l'autoritat. També van ser massa anys de prohibició, massa anys de clandestinitat, massa patiment per arribar a compartir tot el que com a humans som. Feia més de cinquanta anys que les filletes que acudien a l'escola laica, juntament amb els fillets, eren amagades al soterrani, la porta del qual era tapada amb una estora i a sobre s'hi posava la taula del mestre, quan algun veí detectava que venia una inspecció de Palma. Massa anys per imposar-se la lògica de l'essència humana.

Però tot malson també s'acaba, i un grup de famílies es van posar a treballar, al final de la dictadura, per recuperar la dignitat de l'escola pública, dotar-la dels mitjans necessaris i oferir una educació de qualitat; tot un repte plantejat des de la col·laboració, l'entesa i la fermesa amb les mateixes autoritats de la dictadura que s'acaba.

Era l'any 1970 i se seguia utilitzant una instal·lació modèlica construïda i acabada el 1910, 60 anys abans. Aquesta és una de les proves més evidents de la deixadesa de les autoritats en el camp educatiu, si bé és cert que s'havien obert tres escoles rurals: Son Card (1954), Binixems (1957) i Torralba (1960).

L'antiga graduada havia quedat petita i s'havien habilitat espais del poble sense condicions: el Tercio, Cals Borrassos, Cals Silverios, l'Hospital, els soterranis de la mateixa escola... Les condicions eren, realment, miserables. Aquestes condicions s'ajuntaren a la voluntat decidida d'una AMPA i l'empenta de l'Ajuntament presidit per Antoni Pons Timoner. No va ser fins el 22 de maig de 1974 que un grup de pares i mares es constitueix en associació i celebren, el dia 1 de juliol de 1974, al cine España la primera assemblea general.

¹⁸ BORDOY CERDÀ, M. (1941): *España inmortal*. Palma: Editorial Politécnica. Pàg. 5.

El dia 17 de juny de 1977 s'inaugura la nova escola, amb 16 aules ben equipades, amb cuina, menjador, biblioteca, despatxos, sala de professors i habitatge per al conserge. Es Ramal va obrir una nova etapa: els fillets i les filletes més petits van omplir de plors, rialles, tristor i alegries els vells murs de l'escola alçada el 1910.

Començava època de creixement i de consolidació d'un projecte educatiu nou, l'escola pública, gratuïta i de qualitat per a tothom. La llibertat havia triomfat, com sempre, per molt que algú s'entesti a impedir-ho.

Una nova etapa per a una nova època: escoles d'educació infantil

L'escola pública, anomenada Doctor Inspector Joan Comas Camps, es va consolidar i va desenvolupar un sòlid projecte educatiu, amb la col·laboració intensa de les famílies i de l'Ajuntament. Mentrestant, l'edifici de l'Escola Graduada es va adaptar per a nous reptes: acollir la primera escola d'educació infantil sostinguda per la junta de l'AMPA del centre públic. Va ser a partir dels anys 80 quan les tres aules de l'antiga Escola Graduada i el pati i els soterranis foren progressivament habilitats a les noves necessitats.

I des dels anys 80 fins a 2007, l'edifici de l'Escola Graduada albergà la primera escola d'educació infantil, fins que el mateix any s'inaugurà l'escola infantil Es Pouet, una nova instal·lació plenament condicionada gestionada per una cooperativa de mestres sorgida de la fusió de les dues escoles d'educació infantil que existien a la població: l'escola infantil de La Salle i l'escola infantil des Ramal (la de l'escola pública). L'entesa que propicià la formació de la cooperativa va ser un magnífic final, coneguda la història del municipi, d'agrupar esforços per a la millora de l'educació.

I aquesta és la història de l'edifici de l'Escola Graduada d'Alaior, la primera escola graduada de l'illa de Menorca i coetània amb la primera escola graduada de la província, exceptuant la graduació escolar que ja es practicava a les escoles normals. Cal recordar que el 2010 també se celebrà el centenari de la primera escola graduada a la ciutat de Palma. Creiem que aquesta data és suficient per valorar la importància de tot el que analitzem en aquest article.

Conclusions

Creiem que la història de 100 anys de l'Escola Graduada d'Alaior ens aporta indicadors força rellevants per entendre en quina direcció es consoliden els processos d'innovació i quines són les condicions necessàries que permeten una resposta més adequada a les necessitats de la població en cada moment històric.

En primer lloc constatem que la consciència social i la mobilització de col·lectius representatius són elements fonamentals per aconseguir millores i avanços en els diferents camps. La mobilització i la consciència aconseguides per l'associació *El Porvenir de la Vejez*, encapçalada per Gabriel Comas, esdevenen fonamentals per aconseguir la graduació escolar; sense aquest procés reivindicatiu res no hauria estat igual. La mobilització s'ha de fonamentar en arguments sòlids, no en modes fugisseres o interessos particulars que no persegueixen el benestar de la comunitat.

En segon lloc podem comprovar la influència d'una acurada formació inicial i contínua del professorat com a eina professionalitzadora de millora continuada de l'activitat docent. La reflexió sobre el que es fa i sobre els encerts i els errors esdevé una eina fonamental per al mestre que creu en la innovació. Els diaris de preparació de classes del mestre Andreu Bosch en són un exemple ben significatiu.

L'educació de les persones fou una prioritat dels col·lectius republicans i obreristes però també dels sectors monàrquics i conservadors. L'escola, durant les quatre primeres dècades del segle XX, havia de complir l'objectiu fonamental: formar les noves generacions per a una nova societat en un món progressivament més interconnectat. Per aconseguir-ho només calia innovar; l'escola repetitiva i transmissiva havia de ser substituïda per una escola reflexiva i innovadora que ensenyés continguts actuals de manera activa. Aquest era el repte pel qual van lluitar molts ciutadans; quan veien que aquests principis estaven en perill es manifestaven públicament i buscaven alternatives que els permetessin assolir els objectius fixats: una educació democràtica, que respectés la pluralitat, que donés importància al coneixement científic, a l'experimentació i a la reflexió, una escola que respongués als nous reptes socials, que ensenyés per a la vida (gestió de petites empreses, comptabilitat, matemàtiques financeres, canvi de moneda, idiomes) i que eduqués persones amb capacitat transformadora, amb capacitat de liderar projectes socials que beneficiessin la majoria de la població. Per això va ser tan aferrissada la lluita pel control de l'educació a Alaior, s'hi jugava molt més que un model d'escola innovadora, estava en joc el model social que en sorgiria i el model de relacions entre les persones i els seus governants. Tot plegat prou important i prou valuós per mobilitzar-se.

El control absolut durant la dictadura franquista fou realment aclaparador; molt més que durant el període de la Guerra Civil. És impressionant comprovar com es van esvaïr tots els indicis de debat educatiu i tot indicati d'innovació: l'escola havia retornar als inicis: un lloc repressor on el coneixement era transmès i repetit de manera sistemàtica, sense fissures, sense possibilitat de contradir, sense possibilitat de pensar, tot rodejat per un ambient continu de violència física i psíquica que buscava la repressió. Tots els materials escolars que hem analitzat ho fan ben palès. Els diaris de preparació de classes van desaparèixer, els diaris dels alumnes van desaparèixer, els centres d'interès van ser condemnats al més absolut oblit, la revista i la correspondència escolar, cremades, juntament amb molts volums enciclopèdics sospitosos de contenir un excés de ciència. El 1939 van desaparèixer els centres d'interès i no van retornar al mateix edifici fins devers els anys 80, de mans de les educadores del centre d'educació infantil, que els van reintroduir, sense saber gaire bé que les mateixes parets havien acollit, feia més de cinquanta anys, les mateixes experiències.

L'Escola Graduada d'Alaior va ser creada per esdevenir un lloc d'innovació, un espai educatiu que formés persones reflexives i ben preparades sota les directrius dels principis pedagògics de l'escola nova europea i de la Institución Libre de Enseñanza, uns principis que han omplert el cos central de les ciències de l'educació i que van ser brutalment ofegats i menystinguts durant un dels períodes més foscos de la nostra història. Els mateixos principis que van ressorgir anys més tard entre les mateixes parets del modèlic edifici.

I curiosament, la tècnica del gravat i de la impremta escolar utilitzats per confegir el diari *Nuestra Escuela* han reaparegut al mateix edifici a partir de 2008, de la mà del centre internacional de gravat Xalubinia, que s'ha ubicat al vell centre escolar. Són les curiositats i paradoxes que ens proporciona la història.

Però creiem que una de les conclusions fonamentals és que una escola creix i es consolida quan realment respon a les necessitats i expectatives socials. El seu naixement n'és un exemple ben significatiu: neix per oferir una educació de més qualitat davant el sorgiment d'una nova societat que es consolida a l'ombra dels tallers i fàbriques de sabates. Una escola que necessita obrir-se al món i dotar els futurs ciutadans de les eines

interpretatives per a un nou món. Quan l'escola no compleix les expectatives, els col·lectius sensibilitzats hi busquen alternatives i es consolida l'escola laica, que neix per cobrir les mateixes necessitats que van generar la creació de l'Escola Graduada. Quan l'escola no assoleix les expectatives veu notablement minvada la seva matrícula i a l'inrevés. Durant els anys del mestre Gabriel Comas l'escola s'omple fins a acollir més de cent fillets; quan l'Escola Graduada no aconsegueix oferir una educació de qualitat veu com la matrícula minva fins a extrems realment insospitats (entre 10 i 15 alumnes), mentre que l'escola laica s'omple amb més de 100 alumnes. Quan l'Escola Graduada es reorganitza i ofereix un projecte sòlid i atractiu es torna a omplir, mentre que l'escola laica perd matrícula. I d'aquesta manera arriba la dictadura franquista, que uniformitza el sistema educatiu i el consolida com a eina d'ensinistrament i de repressió. Arribada de nou la democràcia, l'Escola Graduada torna a enfortir el seu projecte, i amb la col·laboració de les famílies aconsegueix la construcció d'una escola nova que dignifica definitivament l'escola pública. Actualment, els processos d'innovació que porten a terme les dues escoles públiques del municipi fan que minvi la matrícula al col·legi concertat. Oferir una resposta adequada i innovadora a les expectatives socials esdevé un element crític per consolidar un projecte d'escola més enllà de les seves parets.

Tot plegat, 100 anys plens de llums i d'ombres reflex dels esdeveniments socials i polítics i dels ideals enfrontats de col·lectius ben diversos, però amb un conjunt d'indicadors que ens aporten pistes per entendre la importància que el sistema educatiu s'avanci a les necessitats socials i ofereixi un projecte coherent i innovador amb la col·laboració del que ara anomenen la comunitat educativa i que abans era constituïda no només per les famílies directes dels alumnes sinó per col·lectius molt més amplis que es plantejaven objectius educatius però també socials.

Bibliografia

La majoria de materials utilitzats no estan formalment classificats. Les actes de les juntes d'instrucció pública de l'Ajuntament d'Alaior estan recollides en uns arxivadors definitius sense numeració i la resta de documentació utilitzada prové de l'arxiu particular del mestre Andreu Bosch, cedida pel seu fill, Andreu Bosch, també mestre d'escola.

CAMPANER, MIQUEL J. (2001): *Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940)*. Palma de Mallorca: Leonard Muntaner Editor.

COLL VINENT, R. (2008): *Un viaje de ochenta años. Memorias personales desde Menorca*. Lleida: Editorial Milenio.

DELGADO, BUENAVENTURA (2000): *La institución Libre de Enseñanza en Catalunya*. Barcelona: Editorial Ariel, SA.

GONZÁLEZ AGÁPITO, J.; MARQUES, SALOMÓ; MAYORDOMO, ALEJANDRO; SUREDA, B. (2002): *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

FREINET, C. (1969): *Técnicas de la escuela moderna*. Madrid: Siglo Veintiuno Editores.

JIMÉNEZ MIER TERÁN, F. (1996): *Freinet en Espanya. La revista Colaboración*. Barcelona: EUP.

LOZANO, C. (1980): *La educación republicana*. Barcelona: Universidad de Barcelona.

- MARTORELL, A. (1978): *Com realitzar pràcticament una escola nova*. Barcelona: El Tremp. Quaderns d'Escola.
- MIRÓ, S. (1988): *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Palma de Mallorca: Leonard Muntaner Editor. Col·lecció Llibres de la Nostra Terra, 36.
- PALACIOS, J. (1978): *La cuestión escolar. Críticas y alternativas*. Barcelona: Laia.

L'autor

Pere Alzina Seguí és mestre, llicenciat i doctor en Ciències de l'Educació per la Universitat de les Illes Balears. Ha estat assessor del Centre de Professors i Recursos de Menorca, orientador i director de l'IES Josep Miquel Guàrdia d'Alaior, en l'actualitat és professor associat a la Seu de la UIB a Menorca i professor col·laborador de la Universitat Oberta de Catalunya. Autor d'una abundant obra, ha publicat llibres i articles sobre història de l'educació i sobre didàctiques específiques de la llengua i de les ciències socials. És membre de l'Institut Menorquí d'Estudis.